

Załącznik
do Uchwały Nr XLV/372/2022
Rady Gminy Gręboszów
z dnia 28 grudnia 2022 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gręboszów na lata 2022 – 2025

**Opracowanie: Labrys Urszula Jedynek
Gręboszów grudzień 2022 rok**

Spis treści:

1. Wstęp s. 3
 2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami s. 3
 3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce s. 4
 4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego s. 9
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami s. 9
 - 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu s. 10
 5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego s. 14
 - 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy) s. 14
 - 5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy s. 15
Położenie, podziały administracyjne i zarys historii obszaru gminy s. 15
Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa s. 18
Zabytki archeologiczne s. 24
Dziedzictwo niematerialne s. 31
 - 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony s. 34
 - 5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków s. 35
 - 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy s. 42
 6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń s. 42
 7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ s. 45
 8. Instrumentarium realizacji GPOnZ s. 47
 9. Zasady oceny realizacji GPOnZ s. 48
 10. Źródła finansowania GPOnZ s. 49
 11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków s. 57
 12. Podsumowanie s. 58
- załącznik 1
-załącznik 2

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) jest dokumentem strategicznym, pełniącym funkcję podstawowych wytycznych do zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym. Jest to element wspierający politykę administracyjną w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania działań w dziedzinie ochrony zabytków oraz popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego.

Bazuje on na identyfikacji dziedzictwa w granicach administracyjnych gminy Gręboszów wykonanej w ramach Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ), ale uwzględnia również dziedzictwo niematerialne oraz analizę zachowanego krajobrazu kulturowego. Dokument ten uwzględnia zmiany zaistniałe na przestrzeni minionych czterech lat w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza uaktualnienia w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie gminy w okresie realizacji poprzedniego programu (2018-2021). GPOnZ odnosi się zarówno do ponadlokalnych celów opieki nad zabytkami, a także do lokalnych strategii rozwojowych gminy. Przygotowany program bazuje na zasobach własnych gminy, ale również na zabytkach, które stanowią własność innych podmiotów znajdujących się na terenie gminy.

Utworzenie gminnego programu ma na celu nie tylko zahamowanie procesów degradacji zabytków, ale także wyznaczanie kierunków działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, ochrony krajobrazu kulturowego, upowszechniania i promowania dziedzictwa gminy. GPOnZ ma również za zadanie zwiększyć wiedzę mieszkańców o lokalnych zabytkach i tradycjach, a także zwrócić uwagę na potrzebę ich zachowania dla kolejnych pokoleń. Może on w ten sposób wpływać na zwiększenie potencjału gminy poprzez integrację społeczności lokalnej wokół problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami po uzyskaniu pozytywnej opinii Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz przyjęciu go uchwałą Rady Gminy Gręboszów będzie stanowił „platformę” do współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków, a Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Delegatura w Tarnowie.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z jej najnowszymi zmianami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania programu opieki nad zabytkami na okres czterech lat przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- 1) (uchylony)
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powyższa ustawa (również w art. 87) nakłada na samorząd następujące obowiązki i uprawnienia:

- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla opracowanego programu przed przyjęciem przez radę gminy (ust. 3)
- publikację w dzienniku urzędowym województwa (ust. 4)
- sporządzenie przez wójta gminy sprawozdania z realizacji programu w okresie dwuletnim i przedstawienie go radzie gminy (ust. 5)

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce podnosi przede wszystkim Ustawa Zasadnicza, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, a w szczególności:

- art. 5 określa dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie
- art. 6 ust. 1 mówi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju
- art. 86 stanowi, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Ustawa nakłada na organy samorządowe i właścicieli zabytków następujące obowiązki:

- art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również podstawowe pojęcia dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6, ust. 1):

- art. 6, ust. 1, pkt 1 - zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 2 - zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 i z 2022 r. poz. 1700),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- art. 6, ust. 1, pkt 3 - zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (Art. 6, ust.2)

Artykuł 7 tej ustawy definiuje formy ochrony zabytków i są to:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Artykuł 16 daje samorządom gminnym uprawnienia do wprowadzania przestrzennej formy ochrony jaką jest park kulturowy, i tak:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania

wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z kolei art. 17 mówi:

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.).

W art. 19 ustawodawca zwraca uwagę na konieczność uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

W art. 22 zamieszczone są wytyczne dotyczące prowadzenia gminnej ewidencji zabytków:

- art. 22, ust. 1, pkt 4 - Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy
- art. 22, ust. 1, pkt 5 - W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prawo o ochronie zabytków wprowadza możliwość finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie, jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (art. 81). Ta sama ustawa wyznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta jako instytucje do których należy zgłaszać wszelkie informacje dotyczące stanu zachowania zabytków oraz odkrycia zabytków archeologicznych (rozdz. 11).

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 z późn. zm.) zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Podczas opracowywania niniejszego programu wzięto również pod uwagę inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które są zamieszczone w wielu obowiązujących ustawach, a w tym w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503);
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1973 z późn. zm.);
- 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 i 1726);
- 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 i 815);

6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 i z 2019 r. poz. 2020);

7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 i z 2021 r. poz. 2490).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385);

2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 i z 2022 r. poz. 1700).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164, z 2019 r. poz. 2020 i z 2019 r. poz. 398).

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej są zawarte:

1) w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2022 r. poz. 375);

2) w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Ponadto zasady prowadzenia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uszczegółwiają inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

1) rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259) mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomości wpisany do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie

2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 979)

3) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);

4) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706);

5) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066);

6) rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1901);

7) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 i z 2006 r. Nr 24, poz. 181);

8) rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);

9) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674, z 2021 r. poz. 731 i z 2022 r. poz. 1388);

10) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);

11) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);

12) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 r. Nr 113, poz. 661, z 2019 r. poz. 1886 i z 2021 r. poz. 56);

13) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609, z 2019 r. poz. 1721 i z 2021 r. poz. 81);

14) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019, poz. 1470).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Najważniejsze cele strategii państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały określone w **Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022** (Warszawa 2019). Wyznacza on kilka kluczowych kierunków działań, natomiast na potrzeby poniższego opracowania skupiono się jedynie na tych dotyczących samorządów. Są to: optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

- **Optymalizacja (wzmocnienie) systemu ochrony na poziomie lokalnym** obejmująca:
 - szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
 - budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane m. in. przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorząd.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości wykorzystania go dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami
 - merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach, polegające na stworzeniu w wybranych oddziałach terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. **uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych**, pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego, **wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji** lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony oraz zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych, a także **wsparcie procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego** poprzez **organizację konkursu „Twój dom – dialog z tradycją”**, który ma na celu znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa
 - konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony

i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

- **Wzmocnienie systemu ochrony zabytków na poziomie centralnym**

Jednym z zadań na poziomie centralnym jest powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Działalność centrum będzie koncentrować się na opracowywaniu i szerokim udostępnianiu poradników i podręczników dobrych praktyk dla właścicieli i opiekunów zabytków architektury oraz budownictwa drewnianego, organizowaniu szkoleń dla właścicieli oraz kursów rzemiosła tradycyjnego podnoszących kompetencje rzemieślników w zakresie zapewniającym właściwą konserwację zabytków drewnianych, z uwzględnieniem regionalnej specyfiki technik rzemieślniczych oraz konstrukcji architektury drewnianej.

- **Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami**

Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Ponadto uchwałą Nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która pośrednio odnosi się także do spraw ochrony zabytków i krajobrazu. Będzie ona realizowana poprzez:

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności
- poprawę spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów
- poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa

Jednym z głównych celów „Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” jest przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego. Wskazuje się tu także na konieczność prowadzenia gospodarowania krajobrazem zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową, ratyfikowaną przez Polskę w 2004 roku. Za niezbędne uważa się rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury, a także rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych. Postępujące w szybkim tempie żywiołowe procesy urbanizacyjne mogą doprowadzić do degradacji, zanikania lub zacierania wartościowych cech naturalnego ukształtowania i pokrycia terenu, a także historycznie ukształtowanych cech krajobrazu kulturowego, prowadząc w efekcie do jego destrukcji.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Przy opracowywaniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami odnoszono się do podstawowych dokumentów określających wizję rozwoju województwa małopolskiego i powiatu dąbrowskiego oraz do opracowań strategicznych w zakresie planowania przestrzennego i ochrony zabytków na obszarze regionu i powiatu. Są to:

Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030” (Uchwała Sejmiku Województwa Małopolskiego Nr XXXI/422/20 z dnia 17 grudnia 2020 roku)

W dokumencie przedstawiono cztery główne wyzwania dotyczące dziedzictwa kulturowego: „Zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki). Kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury.

Podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie.

Kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej”

W wyżej wymienionej strategii wyszczególniono główne kierunki działania związane z dziedzictwem kulturowym i jego zachowaniem:

- Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego poprzez:

1. Działania na rzecz nadawania obiektom zabytkowym, odtwarzanym i rekonstruowanym wraz z ich otoczeniem nowych funkcji użytkowych.
2. Dokumentowanie, zachowywanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym wprowadzenie otwartej licencji dla małopolskich wzorów etnograficznych w oparciu o regionalne formy i motywy ludowe.
3. Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła oraz produktów tradycyjnych i form aktywności regionalnych.
4. Wzmocnienie edukacji kulturalnej.
5. Stymulowanie współpracy podmiotów sektora edukacji i kultury w celu realizacji programów kulturalnych rozwijających umiejętności uniwersalne, w szczególności kompetencje kreatywne dzieci i młodzieży, oraz sprzyjających międzypokoleniowej wymianie wartości kulturowych.
6. Wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych.
7. Zmiana jakości usług i dostosowanie oferty kultury do zmieniających się potrzeb odbiorców:
8. Poprawa jakości istniejącej oraz budowa nowej infrastruktury, a także adaptacja obiektów na cele kulturalne, przy uwzględnieniu rozwiązań proekologicznych.
9. Tworzenie wspólnej oferty kulturalnej oraz wymiana doświadczeń i wiedzy w celu budowania nowych wartości, w ramach współpracy pomiędzy podmiotami kultury (sieciowanie).
10. Wspieranie aktywności twórców, artystów i lokalnych animatorów kultury w łączności z odbiorcami.
11. Prezentacja dorobku małopolskich twórców i artystów poza granicami województwa.
12. Kreowanie i organizowanie wydarzeń kulturalnych służących pielęgnowaniu polskości oraz rozwojowi i kształtowaniu świadomości narodowej i regionalnej mieszkańców.
13. Koordynacja i wsparcie marketingowe wydarzeń kulturalnych inicjowanych przez społeczności i instytucje lokalne.

14. Ożywianie potencjałów drzemących w społecznościach lokalnych, m.in. organizowanie muzeów domowych i ekomuzeów.
15. Intensyfikacja działań marketingowych i promocyjnych podmiotów działających w obszarze kultury i dziedzictwa.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Małopolskiego na lata 2018-2021 (Uchwała nr VI/49/19 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 25 lutego 2019 roku)

W Programie Opieki nad zabytkami sformułowano następującą misję: „Pielęgnowanie i przywracanie wysokiej wartości wyjątkowych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski wraz z kreowaniem poczucia istoty regionalnej tożsamości i wzmacnianiem obywatelskiej odpowiedzialności za kulturową spuściznę pokoleń oraz adekwatnym systemem ochrony i opieki nad dziedzictwem”. Wyraża się ona w ustanowieniu celu strategicznego polegającego na harmonijnym wykorzystywaniu zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski. Poniżej przedstawiono wybrane aspekty I i II celu operacyjnego odnoszącego się bezpośrednio sytuacji Gminy Gręboszów.

Cel strategiczny

Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan

Cel operacyjny I

- **Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu** poprzez „Spełnianie zasady ochrony zabytków in situ wraz z otoczeniem zabytku” co wyraża się podejmowaniem działań na rzecz ochrony autentyczności krajobrazu kulturowego w regionie i trwałego zachowania zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji, prowadzeniem akcji uświadamiania i uznawania starej zabudowy za wartościową, dążeniem do jak najszybszego uchwalania dobrych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, aktualizacji istniejących oraz ustalania w nich stref ochrony konserwatorskiej, opracowywaniem oraz przyjmowaniem programów opieki nad zabytkami w gminach regionu.

- **Kształtowanie krajobrazu, a także rewitalizacja miejscowości i obszarów** poprzez konsekwentną ochronę i tworzenie nowych obszarów chronionego krajobrazu ujętych w wojewódzkim i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, przeprowadzenie audytu krajobrazowego w regionie, zidentyfikowanie i ochrona „krajobrazów priorytetowych” dla przeciwstawienia się postępującej unifikacji przestrzennej, działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form obiektów architektonicznych i zespołów budowlanych, zapobieganie rozproszaniu osadnictwa oraz przekształceniom układów urbanistycznych, ruralistycznych i tradycyjnej zabudowy historycznych miast, miasteczek i wsi, wprowadzanie form ochrony architektury regionalnej, wspieranie tworzenia wiejskich przestrzeni publicznych zharmonizowanych z tradycyjną zabudową i układami ruralistycznymi, zachowanie i uczynienie istniejących wartości estetyczno-widokowych krajobrazu kulturowego w regionie (osie widokowe, dominanty, historyczne rozplanowanie, wsie niwowe i łąk leśnych itp.)

- **Utrzymywanie tradycyjnego charakteru wsi** poprzez wprowadzanie nowych form zagospodarowania i użytkowania obiektów dawnej gospodarki wiejskiej typowych dla poszczególnych subregionów poprzez udane adaptacje, wspieranie dobrych praktyk utrzymania i kształtowania ładu przestrzennego obszarów wiejskich, stworzenie katalogu typów architektury regionalnej charakterystycznej dla krain historycznych i obszarów funkcjonalnych wyznaczonych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa.

- **Wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym opartym na wielokulturowości** poprzez stworzenie i programowe działanie instytucji dokumentującej i interpretującej regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej, utrwalanie tradycji regionalnych, archiwizowanie dokumentacji, tworzenie i udostępnianie cyfrowych zasobów niematerialnego dziedzictwa regionu

- **Wspieranie twórców ludowych, rzemiosła i tworzenie rynku produktów tradycyjnych i regionalnych** poprzez podejmowanie działań dotyczących ocalenia i zachowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego kultur i narodów zamieszkujących dawną i współczesną Małopolskę (różnych grup etnograficznych, w tym folkloru i sztuki ludowej), wspieranie twórców i depozytariuszy niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ramach ochrony i rozwijania twórczości ludowej i dorobku artystycznego twórców ludowych, rękodzielników i rzemieślników, wykorzystywanie potencjału działających w regionie zakładów kowalskich, ślusarskich, ciesielskich, stolarskich, tokarskich itp., dostarczających produkty i rozwiązania współczesnemu odbiorcy, wspieranie obecność kanonu sztuki ludowej we współczesnym projektowaniu i wzornictwie, wpisywanie lokalnych wyrobów na krajową Listę Produktów Tradycyjnych i europejską listę produktów regionalnych oraz ich skuteczna promocja, systemowa opieka nad dziedzictwem w muzeach na wolnym powietrzu wraz z rozwojem oferty kulturalno edukacyjnej i działaniami promocyjnymi

- **Kreowanie placówek muzealnych jako ogniw lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej** poprzez systemowe i programowe powiększanie kolekcji i zbiorów muzealnych w żywe i otwarte miejsca bogatej oferty programowej, tworzenie izb regionalnych

Cel operacyjny II

Wspólnotowa odpowiedzialność i efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową

- **Inicjowanie i wspieranie inicjatyw oraz aktywności środowisk czerpiących z walorów dziedzictwa kulturowego i twórczo je interpretujących** poprzez aktywizowanie społeczności lokalnych w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego i wspieranie inicjatyw wykorzystujących walory i zasoby lokalnego dziedzictwa, wspieranie projektów obywatelskich wzmacniających kompetencje kulturowe i kreatywne, wrażliwość estetyczną oraz poczucie odpowiedzialności za przestrzeń publiczną, aktywne promowanie idei społecznych opiekunów zabytków i wolontariatu na rzecz dziedzictwa, w tym w instytucjach opieki nad zabytkami, inicjowanie kampanii społecznych promujących korzyści wynikające z obowiązywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, gminnych programów opieki nad zabytkami i ewidencji zabytków

- **Uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w programach nauczania i w konkurencyjnej ofercie czasu wolnego dla wszystkich grup wiekowych** poprzez kultywowanie i nauczanie o obrzędach i obyczajach lokalnych, a także wspieranie lokalnych grup i organizacji (zespołów, kół, grup nieformalnych itp.), przystosowanie obiektów zabytkowych oraz instytucji do prezentacji i poznawania dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami

- **Budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym** poprzez tworzenie, zarządzanie czyli utrzymanie i promocja oraz czerpanie pożytków z lokalnych i regionalnych szlaków kulturowych

- **Stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową i dziedzictwo** poprzez stosowanie zintegrowania ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz środowiska przyrodniczego w planach rozwojowych, propagowanie idei planowania przestrzennego jako skutecznego narzędzia w dziele ochrony dziedzictwa kulturowego i utrzymywania ładu przestrzennego, ustanawianie i wdrażanie procedur udziału mieszkańców w procesach planowania i zarządzania krajobrazem

- **Harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami** poprzez wprowadzenie przez jednostki samorządu terytorialnego systemu zachęt oraz ulg dla przedsiębiorców remontujących i adaptujących obiekty zabytkowe (karty sanacyjne, ulgi remontowe, podatkowe itp.), systemowe wsparcie dla inwestorów obiektów zabytkowych w zakresie wymogów formalnych, doradztwa eksperckiego i alokacji finansowych
- **Edukowanie do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji** poprzez wspieranie działalności wydawniczej z zakresu dziedzictwa kulturowego dla różnych grup odbiorców, zachęcanie nauczycieli, edukatorów, animatorów kultury do korzystania z gotowych scenariuszy zajęć edukacyjnych o dziedzictwie kulturowym, inicjowanie konkursów dla dzieci i młodzieży popularyzujących dziedzictwo kulturowe, – popularyzacja form interaktywnych w edukacji (questy, gry terenowe itp.)
- **Sprzysianie rozwojowi oferty przemysłów czasu wolnego opartych na wartościach krajobrazu kulturowego oraz miejscowych tradycjach i autentyczności lokalnego dziedzictwa kulturowego** poprzez tworzenie, profesjonalizację i promocję markowych produktów turystycznych i wydarzeń kulturalnych, rozwijanie segmentu turystyki i oferty czasu wolnego opartego na dziedzictwie (zabytki, szlaki kulturowe, tradycje i obyczaje lokalne, rzemiosło, gospodarka lokalna itp.), rozwijanie oferty o charakterze usług turystycznych na obszarach wiejskich o walorach krajobrazowych z atrakcjami lokalnego dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej
- **Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej wraz z rozwojem infrastruktury turystycznej** poprzez bardziej efektywne wykorzystanie obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie działalności programowej instytucji kultury dla rozszerzenia oferty turystycznej i kulturalnej regionu, powstrzymywanie niekorzystnych trendów komercjalizacji walorów autentycznego dziedzictwa na potrzeby masowej turystyki, konsekwentne rozwijanie oferty wypoczynkowej i turystyki aktywnej na obszarach wiejskich wraz z tworzeniem oferty komplementarnej opartej na zasobach dziedzictwa materialnego i niematerialnego, wykorzystanie materialnych zasobów kulturowego dziedzictwa na potrzeby infrastruktury turystycznej jako szansy na ich rewaloryzację poprzez dbałość o zachowanie nie tylko formy, ale też ich kulturowej istoty
- **Ochrona przed utratą unikatowości i walorów krajobrazu, będącego głównym nośnikiem konkurencyjności i atrakcyjności regionu** poprzez przeciwstawianie się zaniechaniom w ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmianom uderzającym w harmonię krajobrazu, często następującym żywiołowo i bez planów, nastawionym na chwilowy zysk sektora usług rynkowych.

Strategia Rozwoju Powiatu Dąbrowskiego na lata 2014-2020

W Strategii Rozwoju Powiatu Dąbrowskiego wytyczono pięć obszarów, w których zawarto najważniejsze planowane działania. W obszarze III tj. usług publicznych wytyczono cel strategiczny 3.3 - Dbałość o spójność, atrakcyjność i dostępność oferty kulturalnej, sportowej i rekreacyjnej, do których zalicza się:

- Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Realizacja zintegrowanej oferty kulturalnej, sportowej i turystycznej na terenie powiatu.
- Wykorzystanie potencjału powiatu w tym jego walorów środowiskowych w obszarze rozwoju przemysłu czasu wolnego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Gręboszów (2000 r.)

W Studium uwarunkowań zawarto przede wszystkim postulaty obejmujące:

- 1) zachowanie wartości zasobów dziedzictwa kulturowego;
- 2) zachowanie krajobrazu otwartego, charakterystycznego dla terenów nadwiślańskich z ciągami wierzb wzdłuż miedz, dróg i cieków;
- 3) wprowadzenie wyróżnionych rodzajów stref:
 - Strefa Ochrony Konserwatorskiej (SOK) dla miejscowości Gręboszów, Borusowa i Żelichów, której celem jest zachowanie warunków przyrodniczych, widokowych i funkcjonalnych głównie z zakresie przedpola widokowego całej wsi,
 - Strefa Ingerencji Konserwatorskiej (SIK) dla pozostałych miejscowości gminy, jest to strefa krajobrazowej „otuliny” wsi;
- 4) pozyskiwanie i stwarzanie zachęt do odnowy zabytków;
- 5) kształtowanie nowej zabudowy uwzględniającej zasadnicze elementy tradycyjnego budownictwa wiejskiego.

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Gręboszów na lata 2014-2020 (uchwała Nr XXXIV/257/2013 Rady Gminy w Gręboszowie z dnia 27 czerwca 2013 r.):

W Strategii Rozwoju określono w obszarze IV – Sfera Sportu, Rekreacji i Kultury cel strategiczny 4 - Rozwój instytucji kultury, edukacji i sportu dla zwiększenia aktywności społecznej i zawodowej przy wykorzystaniu bazy edukacyjnej, sportowej i kulturalnej. Zaliczono do niego następujące cele operacyjne:

- 1) budowa ścieżek rowerowych z niezbędną infrastrukturą;
- 2) modernizacja obiektów użyteczności publicznej dla poszerzenia oferty kulturalnej w gminie o nowe formy spędzania wolnego czasu przez mieszkańców;
- 3) wprowadzenie nowych programów Gminnego Centrum Kultury i Czytelnictwa rozwijających umiejętności artystyczne dzieci i młodzieży;
- 4) promocja turystyki oraz agroturystyki w gminie;
- 5) podnoszenie wiedzy mieszkańców o lokalnej tradycji, kulturze, zabytkach występujących na terenie gminy poprzez akcje informacyjno-promocyjne.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Położenie, podziały administracyjne, przyroda i zarys historii obszaru gminy

Gmina Gręboszów znajduje się w północnej części województwa małopolskiego, w powiecie dąbrowskim. Na terenie gminy znajdują się następujące sołectwa: Bieniaszowice, Biskupice, Borusowa, Gręboszów, Hubenice, Karsy, Kozłów, Lubiczko, Okręg, Ujście Jezuickie, Wola Gręboszowska, Wola Żelichowska, Zapasternicze, Zawierzbie i Żelichów.

Terytorium gminy leży na prawym brzegu Dunajca, u jego ujścia do Wisły. Od wschodu gmina graniczy z gminami Bolesław i Olesno powiatu dąbrowskiego, od południa zaś z gminami Żabno i Wietrzychowice powiatu tarnowskiego. Przez Wisłę, od północy, obszar gminy styka się z gminami woj. świętokrzyskiego – Opatowiec (pow. kazimierski) i Nowy Korczyn (powiat buski). Na terenie gminy użytki rolne stanowią 83,0 % jej całej powierzchni. Uprawia się tu przeważnie zboża, ale także buraki, kukurydzę, ziemniaki i fasolę. Wśród gruntów użyteczności rolnej grunty orne zajmują obszar 79,0 % powierzchni gminy, sady – 2,5 %, łąki kośne – 0,5 %, a pastwiska – 1,0 %. Udział zaś użytków leśnych ogranicza się do 295 ha czyli 0,06 % powierzchni całej gminy. Najniżej położony punkt na mapie gminy znajduje się w Hubenicach na wysokości 168,8 m n.p.m. – najwyższej zaś – w Bieniaszowicach, na wysokości 177,1 m n.p.m. Praktycznie nie występuje właściwe zalesienie obszarów gminy, a wszelkie zbiorowiska roślinne mają jedynie charakter młodych, w pełni

nierozwiniętych florystycznie zagęszczeń roślinności drzewiastej lub/i krzewiastej na stanowiskach śródpolnych, tj. pozostawionych nieużytkach porolnych. Nieużytkowane rolniczo otwarte obszary w gminie Gręboszów zajmowane są przez środowiska muraw i łąk wielogatunkowych, podlegających procesom eutrofizacji bezodpływowych starorzeczy z wykształcającymi się torfowiskami niskimi czyli bagnami, oraz wydm piaszczystych poniżej wysokości teras zalewowych. Równina Niziny Nadwiślańskiej, konkretnie w regionie gmin sąsiednich oraz samej Gminy Gręboszów, na której ta sytuuje się, zwyczajowo nazywana bywa także Równiną Tarnobrzeską lub Powiślem Dąbrowskim. Na terenie Gminy Gręboszów położone są trzy stanowiska objęte różnymi formami ochrony przyrody: Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa – Obszar Natura 2000) „Dolny Dunajec” (dawniej „Dolny Dunajec i Biała Tarnowska”), Koszycko – Opatowiecki Obszar Chronionego Krajobrazu oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wisły.

Gmina leży całkowicie na terenie równiny akumulacyjnej terasy rędzinnej utworzonej ze stożków napływowych Dunajca i Wisły w okresie czwartorzędowym. Na szczególne uwzględnienie przy opisie budowy geomorfologicznej obszaru zasługują wyraźnie odznaczające się szczególnie na zdjęciach lotniczych ślady zarysów meandrów i starorzeczy Wisły. Nachylenie powierzchni pól na ich stokach determinuje przebieg prac rolniczych co odzwierciedla się w fotografii lotniczej i satelitarnej obszaru gminy. Część zagłębień pomeandrowych zachowała nieeutrofizowane jeszcze starorzecza w postaci oczek wodnych i stawów. Większość jednak już dawno uległa procesom akumulacji, wypełniając się deluwiami, dlatego pozostają one suchymi bezodpływowymi nieckami, okresowo podmokłymi i zabagnionymi. Część zakumulowanych starorzeczy jest wykorzystywanych przez ciek, strumienie bądź melioracje. Zachodni i północny rejon przygraniczny gminy biegnący wzdłuż obydwu rzek stanowi zalewowa terasa łąkowa, położona na wysokości do maksymalnie dwóch metrów powyżej poziomu lustra wody w Wiśle i Dunajcu. Najbliżej powierzchni ziemi zalegają pokłady wykształconych w okresie mioceńskim iłów krakowieckich. Stropowe, czyli górne ich warstwy budują pokłady iłów, przechodzące w głębi, na spągu, w mułowce.

Obszar gminy jest praktycznie w ogóle nie pokryty zbiorowiskami leśnymi typu leśnego. Na ich tle wyróżniają się pierwotne nadrzeczne lasy łąkowe wierzbowo – topolowe położone na międzywałach rzek: Wisły i Dunajca. Zarówno w lasach łąkowych wierzbowo – topolowych jak i w wiklinach piętro runa leśnego tworzy wielogatunkowa roślinność zielna – chmiel zwyczajny, winobluszcz, jeżyna popielica i żywokost lekarski. Łęgi nadwiślańskie i naddunajeckie reprezentowane są ponadto w miejscach o znacznej podmokłości terenu przez szczególnie lubujący się w takich warunkach środowiska las łąkowy olszowo – brzozowo – jesionowy, z jesionem wyniosłym i dominująca olszą czarną jako drzewami okapowymi. W starorzeczach zachowujących okresowo lub całorocznie wodę dominują zbiorowiska roślinne siedlisk podmokłych i torfowiskowych. Typową szatą roślinną są tu szuwały: pałkowe, trzcinowe, kosaćcowe i mannowe. Bezodpływowe, podmokłe niecki starorzeczy są ponadto zajmowane przez zakrzewienia wierzbowe i roślinność zbiorowisk wodnych, w tym rzęsę drobną i rzęsę trójrowkową. Na brzegach rzek bujnie rozwijają się rdesty i uczepy. Trasy przebiegu toni wodnych, teraz rzecznych i zarośli nadbrzeżnych Wisły i Dunajca pod względem ekosystemowym stanowią istotne dla zachowania równowagi, stabilności i trwałości środowiska przyrodniczego arterie i zarazem korytarze ekologiczne. Fauna z terenów gminy to przede wszystkim zwierzęta związane ze środowiskiem wodnym toni rzek: Wisły i Dunajca, co odróżnia ją od fauny gmin sąsiednich, zdominowanej przez organizmy środowiska lądowego. Na terenie gminy gniazdują i poszukują pożywienia przedstawiciele awifauny, tacy jak kaczka krzyżówka, pokrzewka czarnołbista, czajka zwyczajna, łośówka, piecuszek, remiz zwyczajny, kwiczoł, tracz nurogęś. Wśród drapieżników występują pustułka zwyczajna, jastrząb zwyczajny oraz myszołów zwyczajny i myszołów włochaty.

Roślinność szuwarową brzegów rzek zamieszkują ponadto łyski zwyczajne, kuropatwy zwyczajne oraz bażanty zwyczajne. W lasach i zakrzewieniach nadrzecznych gniazdują skowronek polny, świergotek łąkowy oraz pliszka siwa. Na okres lata z zimowisk zlatują się brodziec samotny, biegus zmienny i kulik mniejszy. Występują tu ponadto skrajnie zagrożone wyginięciem gągoł krzykliwy oraz mewa mała. Spośród płazów występują żaba trawna, ropucha szara, kumak nizinny, rzekotka drzewna oraz traszka zwyczajna. Do gadów na omawianym obszarze należą gatunki: padalec zwyczajny i zaskroniec zwyczajny. Ssaki reprezentowane są przez łasicę pospolitą, gronostaja europejskiego, owadożerne - jeża wschodniego, ryjówkę aksamitną i kreta europejskiego, a ponadto myszarkę polną, nornicę rudą, sarnę europejską, dzika euroazjatyckiego i zającą szaraka. W Wiśle żyją ponadto okonie pospolite szczupaki, leszcze i karpie. Ichtiofauna jest szczególnie bogato reprezentowana w wodach Dunajca, na terenach Obszaru Natura 2000 Ochrony Siedlisk „Dolny Dunajec”.

Gmina Gręboszów należy do Lokalnej Grupy Działania – „Perły Ponidzia”. Na terenie gminy działa Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Gręboszowskiej. Przez gminę przebiega szlak rowerowy (Wiślana Trasa Rowerowa i Velo Dunajec) oraz szlak kulinarny.

Na terenie gminy prężnie działają również następujące stowarzyszenia: KGW Gręboszów, Borusowa, Lubiczko, Zapasternicze, Wola Gręboszowska,, Hubenice – Kozłów, Bieniaszowice – Okręg, Biskupice, Ujście Jezuickie, Wola Żelichowska, Zawierzbie oraz OSP Hubenice-Kozłów, Gręboszów, Ujście Jezuickie, Bieniaszowice – Okręg, Biskupice, Borusowa, Karsy, Lubiczko, Wola Gręboszowska, Wola Żelichowska, Zapasternicze, Żelichów.

Najstarszymi miejscowościami w gminie są Gręboszów, Lubiczko i Bieniaszowice, Żelichów. Po raz pierwszy Gręboszów pojawia się w źródłach w roku 1287, w trakcie sądowego procesu toczącego się między braćmi Mikołajem i Wojciechem z Gręboszowa, herbu Nieczuja, a klasztorem bożogrobców z Miechowa. Właściciele pieczętujący się herbem Nieczuja wymieniani są w źródłach jeszcze w XVI wieku. W początkach XV wieku wieś została przeniesiona na prawo niemieckie. W Gręboszowie istniał wówczas folwark sołtysi oraz folwark rycerski, a także folwark plebański z rolami w Ujściu. Pod koniec XVI wieku klucz gręboszowski kupili Bużeńscy. Przez wiek XVII i XVIII należał kolejno do Dembińskich, Krasińskich, Stadnickich i Wodzickich. Na początku XIX wieku przechodzi w ręce Przerębskich, a następnie Załuskich. Majątkiem zarządzali rządcy m.in. Sikorscy, Trzeciakowie, Rydlowie.

Pierwsza wzmianka w źródłach o parafii pochodzi z 1326 roku, w wykazach tzw. świętopietrza, ale istnieje duże prawdopodobieństwo, że istniała już wcześniej, przynajmniej w XIII wieku. W XV wieku kościół był drewniany, w takiej formie istniał do 1635 roku. W latach 1648-1650 wzniesiono nowy murowany kościół w fundacji Franciszka Dembińskiego.

Podobnie Lubiczko i Bieniaszowice były pierwotnie siedzibami rodów rycerskich. Już w XIII wieku Lubiczko należało do Świętopełka herbu Gryf, kolejno przeszło w ręce Nieczujów z Gręboszowa, później Ligęzów, a na przełomie XVI i XVII wieku Tarnowskich. Podobnie było w przypadku Bieniaszowic, chociaż już w XVI wieku własność ta rozdrobniła się i w rejestrach poborowych wymienianych jest kilku właścicieli (między innymi Jan Bieniaszowski, Jakub Dambinski). Pod koniec XVIII wieku znalazła się w rękach Wodzickich, a następnie Załuskich.

Najpóźniej w źródłach pojawia się Borusowa, bo dopiero w XVI wieku. W 1596 roku występuje w spisach podymnego starostwa nowokorczyńskiego. W 1612 roku została włączona do powstałej ekonomii wiślickiej. Po I rozbiórce Polski w 1772 roku dobra ekonomii zostały rozdzielone i sprzedane na licytacjach. Borusowa od końca XVIII wieku należała kolejno do Lubomirskich i Potockich. W 1906 klucz mędrzechowski, do którego należała między innymi wieś Borusowa i Kanna kupił Jan Janota Bzowski.

Śladem po własności ziemskiej pozostał jedynie dwór i folwark w Borusowej, oraz resztki folwarku w Gręboszowie. Mimo, że mapy z końca XVIII wieku wskazują na istnienie folwarków w Bieniaszowicach, Ujściu, Zawierzbiu, Lubiczku i Żelichowie, dziś nie ma już po nich śladu. Tereny obecnej gminy Gręboszów należały, aż do roku 1772, do województwa sandomierskiego. Parafia Gręboszów z miejscowościami Kozłów, Lubiczko, Wola Gręboszowska, Wola Żelichowska, Zawierzbie oraz zaginioną Świnią Wolą podlegały dekanatowi opatowieckiemu, miejscowości Borusowa i Hubenice parafii Stary Korczyn, Bieniaszowice i Ujście Jezuickie oraz Biskupice parafii Opatowiec, a Żelichów - parafii Otfinów. Wszystkie miejscowości leżały w powiecie wiślickim. Związki z ziemią wiślicką, a szerzej sandomierską, widoczne są na przykład w typie barokowych kapliczek wykonanych z pińczowskiego kamienia, a które na lewym brzegu Wisły są równie liczne i cenne. Gmina Gręboszów już po pierwszym rozbiórce Polski została oderwana od macierzy, co wpłynęło na dalsze jej losy. Mimo to związki między mieszkańcami lewego i prawego brzegu Wisły pozostawały dość silne. Ludność z zaboru austriackiego wspomagała np. powstańców styczniowych z zaboru rosyjskiego poprzez przemyt żywności i broni oraz przy przeprawach powstańców przez Wisłę. W gminie rozwijała się spółdzielczość (kółko rolnicze), szkolnictwo i kultywowane były polskie tradycje. Z terenu gminy Gręboszów rekrutowało się wielu żołnierzy walczących w armii austro-węgierskiej w czasie I wojny światowej. Działania zbrojne dotknęły rejon Gręboszowa już w pierwszych tygodniach wojny. Terytorium obecnej gminy stało się obszarem działań 1. Pułku Piechoty Legionów Polskich dowodzonego przez Józefa Piłsudskiego. Pułk bronił odcinka Wisły od ujścia Dunajca do Bolesławia. Na omawianym terenie legionści prowadzili działania bojowe od 17 do 25 września 1914 roku przeprawiając się na lewy brzeg Wisły i walcząc w okolicach Nowego Korczyna, Czarkowów i Ksan. Poległych 17 (lub więcej) legionistów pochowano na cmentarzu w Gręboszowie. Również II wojna światowa wywarła piętno na omawianym obszarze. We wrześniu 1939 roku nieopodal toczyła się zacięta obrona przeprawy na Wiśle pod Nowym Korczynem, a w Borusowej koncentrowała się Krakowska Brygada Kawalerii. W czasie okupacji rozwijał się ruch oporu. Działały tu oddziały Batalionów Chłopskich i Armii Krajowej wchodzące w skład 16 Pułku Piechoty AK Ziemi Tarnowskiej 6 Dywizji Piechoty AK. Placówki partyzanckie mieściły się w Ujściu Jezuickim, Gręboszowie i Lubiczku. Do najbardziej krwawych wydarzeń doszło między 27 a 29 lipca 1944 roku, kiedy to w odwecie za ataki na posterunki w Demblinie i Opatowcu, wspierające Wehrmacht jednostki ukraińskie dokonały pacyfikacji Opatowca i Ujścia Jezuickiego. Spalono łącznie 110 domów i zagród. W wyniku tej akcji zostało zamordowanych lub zginęło w walce 34 osoby, wiele zostało okaleczonych. Ofiary zostały pochowane na cmentarzach w Opatowcu i Ujściu Jezuickim. Po II wojnie światowej (od 1954 roku) obecny obszar Gminy był podzielony między trzy Gromadzkie Rady Narodowe w Borusowej, Gręboszowie i Woli Żelichowskiej. W obecnym kształcie terytorialnym Gmina funkcjonuje od 1972 roku.

Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa

Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczeństw lokalnych (małe ojczyzny), regionów i państwa. Wobec tego konieczne jest utrzymanie i eksponowanie jego wartości, poprzez podejmowanie działań odnoszących się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje

zagospodarowania. Na obszarze gminy Gręboszów krajobraz kulturowy tworzą historyczne układy ruralistyczne, zabytki budownictwa, zespoły sakralne, cmentarze i miejsca pamięci, kapliczki i krzyże oraz nieruchome zabytki archeologiczne.

Typowa zabudowa wsi to ulicówka. Domy skupione są wzdłuż głównej osi (drogi), która często przebiega zgodnie z ukształtowaniem terenu, np. meandrami rzek i starorzeczami. Domy zazwyczaj stoją frontem do drogi, rzadziej szczytem. Wsie o średniowieczne metryce takie jak Gręboszów, Lubiczko, Bieniaszowice, Żelichów, Wola Żelichowska (sięgające swoimi początkami XIII wieku) usytuowane są na wydmach, niewielkich wzniesieniach, ponad poziomem zalewowym rzek, między ich meandrami i starorzeczami. Jeszcze w wieku XVIII i XIX taka lokacja była bardzo czytelna na mapach oraz widoczna na rycinach. Ukształtowanie sieci dróg i miejscowości na terenie gminy jest konsekwencją ukształtowania terenu. Taki krajobraz kulturowy zachował się w większości miejscowości z terenu gminy.

Niektóre miejscowości gminy Gręboszów na Mapie Galicji i Lodomerii z lat 1779-1783 (<https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-galicia/>)

Rysunek Maurycego Stohandla z 1865 roku (za Marek Grabski, karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Delegatura WUOZ w Tarnowie), na którym przedstawiony jest kościół parafialny w Gręboszowie od strony południowej z widocznym starorzeczem w miejscu obecnej zabudowy

Do podstawowych składników krajobrazu kulturowego należy również zaliczyć elementy przyrody, które od wieków są kształtowane przez człowieka. Niezwykle cennym elementem krajobrazu kulturowego jest usytuowanie dróg zgodnie z przebiegiem meandrującej rzeki, wzdłuż których rosną ogławiane i przycinane wierzby.

Jedna z bocznych dróg z Gręboszowa do Lubiczka

Na obszarze Gminy zachowało się wiele elementów tradycyjnego, drewnianego budownictwa. Do typowego domu tego regionu należą drewniane budynki w konstrukcji zrębowej, często pionowo oszalowane lub pobielone, nakryte dachem dwuspadowym, krytym dachówką ceramiczną. Cechą charakterystyczną są daszki okapowe w szczytach oraz widoczne, często ozdobnie profilowane

zakończenia belek stropowych pod okapem (tzw. „rysie”). Wyjątkowo cenne i stanowiące często o wartościach zabytkowych chałup są drewniane drzwi, płycinowe, zdobiono dodatkowo dekoracjami architektonicznymi.

Przykłady drewnianych drzwi z Gręboszowa, Woli Żelichowskiej i Bieniaszowic

Niektóre domy posiadają zabudowane mniej lub bardziej ganki oraz inne detale architektoniczne. Oprócz drewnianych domów na uwagę zasługują murowane domy wybudowane zapewne w okresie międzywojennym, które są również tradycyjnym elementem krajobrazu kulturowego i świadectwem przemian jakie zaczęły zachodzić na początku XX wieku.

Przykłady ganków w Gręboszowie i Ujściu Jezuickim

Kolejnym elementem krajobrazu kulturowego są zespoły kościelne. Na terenie gminy Gręboszów znajdują się trzy kościoły parafialne, z czego dwa wpisane do rejestru zabytków. Parafia Gręboszów ma średniowieczną metrykę, powstała prawdopodobnie już w XIII wieku. Parafia w Żelichowie i Borusowej powstała w XX wieku. Nie mniej jednak kościoły wpisują się w krajobraz kulturowy ze względu na swoje ogromne wartości zabytkowe oraz determinują układ przestrzenny miejscowości. Zarówno w Gręboszowie jak i Żelichowie są centralnymi punktami miejscowości, eksponowanymi dodatkowo dzięki istniejącym przed nimi placom.

Kościół parafialny w Żelichowie

Charakterystyczne dla krajobrazu gminy Gręboszów są różnorodne kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Najstarsze są datowane na 1 połowę XVIII wieku, a pozostałe na wiek XIX i XX. Można wyróżnić kilka zasadniczych typów tych obiektów zabytkowych. Najstarsze i najbardziej cenne są barokowe, kamienne krzyże lub figury świętych na kolumnach (słupach), wykonane najczęściej z jasnego piaskowca, z bogatą symboliką katolicką, postaciami świętych i inskrypcjami (Borusowa, Kozłów, Gręboszów). Do kolejnej grupy zaliczyć można kamienne figury Matki Bożej na cokole, datowane na drugą połowę XIX wieku oraz pierwszą połowę XX wieku. Około połowy wieku XX wieku pojawiają się na cokole również postacie Chrystusa lub św. Józefa. Tego typu kapliczki są opracowane kolorystycznie, zarówno w obrębie cokołu, jak i przedstawianej postaci. W dwóch przypadkach na kapliczkach w Borusowej zauważono malowane kwiaty. Jest to dość nowa tradycja ludowa rozprzestrzeniająca się z niedalekiego Żalipia. Kolejnym typem kapliczek przydrożnych są metalowe lub drewniane krzyże (Karsy, Zawierzbie, Gręboszów), chociaż tych jest znacznie mniej. Zaobserwowano na terenie gminy, że tradycja stawiania kapliczek nie należy bynajmniej do przeszłości, ponieważ pojawiają się nowe, o dużych walorach artystycznych. Kolejnym typem przydrożnych kapliczek są tzw. kapliczki domkowe znajdujące się w Woli Żelichowskiej, Biskupicach, Ujściu Jezuickim (murowane) oraz w Kozłowie (drewniana).

Innym elementem krajobrazu kulturowego gminy Gręboszów są cmentarze wojenne i pomniki poświęcone poległym w czasie pierwszej i drugiej wojnie światowej. Rejon gminy szczególnie oznaczył się podczas działań pierwszowojennych, stąd cmentarze w Ujściu Jezuickim i Gręboszowie, a także obeliski w Żelichowie i Woli Żelichowskiej. Wyrazem ogromnego patriotyzmu, a zarazem przykładem wolności w wyrażaniu tych uczuć jest Pomnik Grunwaldzki w Gręboszowie wystawiony w 500-tną rocznicę zwycięstwa nad Krzyżakami, czyli jeszcze w czasach zaborów.

Barokowe kapliczki z Kozłowa, Gręboszowa i Borusowej

Kapliczki malowane w kwiaty „typu zalipiańskiego”

Pomniki w Żelichowie, Woli Żelichowskiej i Gręboszowie

Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na powierzchni lub w ziemi. Zabytki dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób, natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach (budowlach), cmentarzyskach, pracowniach krzemieniarskich i dymarskich, kopalniach, które ukryte są pod powierzchnią ziemi (nazywane są stanowiskami archeologicznymi). W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić właściwy WKZ, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza, prezydenta miasta.

Liczne zabytki archeologiczne ruchome znajdują się w Muzeum Okręgowym w Tarnowie i Akademii Umiejętności w Krakowie. Do najciekawszych z nich zaliczyć można złoty dukat typu holenderskiego (1651 r.) i austriacką monetę trzykrajcarową (1627 r.) z Bieniaszowic – obie w zbiorach Muzeum Okręgowego w Tarnowie.

Stanowiska archeologiczne są ewidencjonowane w WUOZ w postaci Kart Ewidencji Zabytku Archeologicznego Lądowego (KEZAL) wykonywanych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). W tym programie całe terytorium Polski podzielone jest na prostokąty (obszary), na których wykonywana jest inwentaryzacja i opracowanie stanowisk archeologicznych. Teren gminy Gręboszów leży na obszarach AZP o numerach 98-64, 98-65, 99-64, 99-65. W Gminnej Ewidencji Zabytków znajduje się 121 kart adresowych zabytków archeologicznych. Na terenie gminy nie ma stanowisk archeologicznych objętych najwyższą formą ochrony tj. wpisanych do rejestru zabytków. Większość stanowisk archeologicznych to ślady osadnicze, chociaż odnotować można również pozostałości dużych osad. Z uwagi na położenie geograficzne i ukształtowanie terenu nie ma na terenie obecnej gminy najstarszych śladów działalności człowieka tj. pochodzących z epoki paleolitu i mezolitu, chociaż badacze odnotowują kilkanaście śladów osadniczych datowanych ogólnie na epokę kamienia. Osadnictwo pojawia się dopiero w neolicie czyli młodszej epoce kamienia, kiedy człowiek zaczął uprawiać ziemię, hodować zwierzęta, budować domy i zamieszkiwać stałe osady. Archeologiczne pozostałości takiej osady znajdują się w Lubiczku (st. 12/104). W epoce brązu powoli zwiększa się sieć osadnicza na terenie współczesnej gminy. Pojawiają się osiedla kultury łużyckiej w Żelichowie (st. 25/103) i Lubiczku (st. 12/104). W kolejne epoki, tj. w okresie rzymskim (in. okresie wpływów rzymskich) liczba osad jeszcze bardziej się zwiększa. Cechą charakterystyczną jest datowanie niektórych osad na późny okres wpływów rzymskich i wczesne średniowiecze. Do osad związanych z kulturą przeworską (OWR lub późny OWR) należą stanowiska w Woli Żelichowskiej (st. 9/30), Hubenicach (st. 9/21, st. 4/16, st. 6/18), Żelichowie (st. 5/97, st. 19/14) i Gręboszowie (st. 8/9). W Gręboszowie (st. 3/3) odkryto również skarb monet rzymskich z czasów panowania cesarzy Trajana, Domicjana i Antoninusa Piusa. Pojawiają się również denary Faustyny Starszej (żony Antoninusa Piusa). Część osad datowana na okres wpływów rzymskich i późny okres wpływów rzymskich była nadal zamieszkiwana w okresie wczesnego średniowiecza, a potem średniowiecza. Są to osady w Żelichowie (st. 22/24, st. 12/7), Ujściu Jezuickim (st. 5/7), Gręboszowie (st. 1/1, 21/23), Hubenicach (st. 12/24, 11/23). We wczesnym średniowieczu i średniowieczu na terenie całej gminy spotykamy ślady osadnicze i osady. Badania archeologiczne potwierdzają istnienie osad i śladów osadniczych w tym okresie prawie we wszystkich współcześnie znanych miejscowościach gminy: Bieniaszowice, Żelichów, Hubenice, Gręboszów, Wola Żelichowska, Lubiczko i Ujście Jezuickie. Stanowiska archeologiczne w Gminnej Ewidencji Zabytków:

L.p.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	datowanie
1	99-64	64	Bieniaszowice	1	śląd osadniczy	neolit
2	99-64	71	Bieniaszowice	2	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze
3	98-64	11	Biskupice	1	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, późne średniowiecze
4	98-65	4	Borusowa	1	punkt osadniczy, osada	prahistoria, nowożytność
5		5	Borusowa	2	śląd osadniczy	epoka kamienia
6	98-64	29	Borusowa	3	punkt osadniczy	pradzieje
7	98-64	30	Borusowa	4	punkt osadniczy	neolit
8	98-64	31	Borusowa	5	osada	późne średniowiecze/współczesność
9	98-64	32	Borusowa	6	punkt osadniczy	neolit
10	98-64	33	Borusowa	7	punkt osadniczy	epoka kamienia
11	98-64	34	Borusowa	8	punkt osadniczy	epoka kamienia
12	99-64	1	Gręboszów	1	osady	pradzieje; późny okres lateński; okres wpływów rzymskich; wczesne średniowiecze; późne średniowiecze
13	98-64	2	Gręboszów	2	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
14	98-64	3	Gręboszów	3	skarb	okres wpływów rzymskich
15	98-64	4	Gręboszów	4	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
16	98-64	5	Gręboszów	7	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich
17	98-64	9	Gręboszów	8	punkt osadniczy, osada	epoka kamienia, okres wpływów rzymskich
18	98-64	10	Gręboszów	9	punkt osadniczy	epoka kamienia, pradzieje
19	98-64	12	Gręboszów	10	punkt osadniczy, osada	pradzieje, późne średniowiecze

20	98-64	13	Gręboszów	11	punkty osadnicze	pradzieje, późne średniowiecze
21	98-64	14	Gręboszów	12	osada	późne średniowiecze
22	98-64	15	Gręboszów	13	punkt osadniczy	epoka kamienia
23	98-64	16	Gręboszów	14	punkt osadniczy	pradzieje
24	98-64	17	Gręboszów	15	punkt osadniczy, osada	pradzieje, późne średniowiecze
25	98-64	18	Gręboszów	16	punkt osadniczy, osada	pradzieje, późne średniowiecze/współczesność
26	98-64	19	Gręboszów	17	punkt osadniczy	epoka kamienia
27	98-64	20	Gręboszów	18	punkt osadniczy, osada	pradzieje, późne średniowiecze
28	98-64	21	Gręboszów	19	punkt osadniczy	neolit
29	98-64	22	Gręboszów	20	punkt osadniczy	pradzieje
30	98-64	23	Gręboszów	21	punkt osadniczy, osada	pradzieje, późny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze i późne średniowiecze
31	98-64	24	Gręboszów	22	punkt osadniczy	późny okres wpływów rzymskich,
32	98-64	25	Gręboszów	23	punkty osadnicze	epoka kamienia, późne średniowiecze
33	98-64	26	Gręboszów	24	punkt osadniczy	pradzieje
34	98-64	27	Gręboszów	25	punkt osadniczy	pradzieje
35	98-64	39	Gręboszów	26	punkt osadniczy, osada	pradzieje, średniowiecze
36	98-64	40	Gręboszów	27	punkt osadniczy	epoka kamienia
37	98-64	41	Gręboszów	28	punkt osadniczy	neolit
38	98-64	42	Gręboszów	29	punkt osadniczy	epoka kamienia
39	98-64	43	Gręboszów	30	punkt osadniczy	epoka kamienia
40	99-64	70	Gręboszów	5	punkt osadniczy, osada	pradzieje, średniowiecze

41	99-64	76	Gręboszów	6	śląd osadniczy	epoka kamienia
42	98-65	13	Hubenice	1	śląd osadniczy	epoka kamienia
43	98-65	14	Hubenice	2	osada	prahistoria
44	98-65	15	Hubenice	3	ślady osadnicze, osada	prahistoria; epoka brązu, późne średniowiecze
45	98-65	16	Hubenice	4	osady	prahistoria; kultura przeworska (okres rzymski)
46	98-65	17	Hubenice	5	ślady osadnicze	prahistoria; późne średniowiecze
47	98-65	18	Hubenice	6	osady	prahistoria; późny okres rzymski (kultura przeworska)
48	98-65	19	Hubenice	7	śląd osadniczy	późny okres rzymski (kultura przeworska)
49	98-65	20	Hubenice	8	śląd osadniczy	epoka kamienia
50	98-65	21	Hubenice	9	osada	późny okres rzymski (kultura przeworska)
51	98-65	22	Hubenice	10	śląd osadniczy	późny okres rzymski (kultura przeworska)
52	98-65	23	Hubenice	11	śląd osadniczy, osady	epoka brązu/wczesna epoka żelaza (kultura łużycka), prahistoria, późny okres rzymski (kultura przeworska), wczesne średniowiecze
53	98-65	24	Hubenice	12	osady	prahistoria, późny okres rzymski (kultura przeworska), wczesne średniowiecze
54	98-65	25	Hubenice	13	śląd osadniczy	epoka kamienia
55	98-64	28	Karsy	1	punkt osadniczy	epoka kamienia
56	98-65	6	Kozłów	1	osada	późne średniowiecze
57	98-65	7	Kozłów	2	śląd osadniczy	epoka kamienia
58	99-64	69	Lubiczko	1	osady	średniowiecze, nowożytność
59	99-64	73	Lubiczko	2	osada	nowożytność
60	99-64	75	Lubiczko	3	osada	średniowiecze
61	99-64	77	Lubiczko	4	osada	prahistoria

62	99-64	78	Lubiczko	5	osada	średniowiecze
63	99-64	81	Lubiczko	6	osady	prahistoria; wczesne średniowiecze
64	99-64	82	Lubiczko	7	śląd osadniczy	epoka kamienia
65	99-64	83	Lubiczko	8	śląd osadniczy	średniowiecze
66	99-64	84	Lubiczko	9	osada	wczesne średniowiecze
67	99-64	85	Lubiczko	10	śląd osadniczy, osada	prahistoria, nowożytność
68	99-64	86	Lubiczko	11	śląd osadniczy, osada	epoka kamienia, nowożytność
69	99-64	104	Lubiczko	12	osady	neolit (kultura pucharów lejkowatych); wczesna epoka żelaza (kultura łużycka)
70	99-64	63	Okręg (obecnie Ujście Jezuićkie)	1	osada	średniowiecze
71	99-64	65	Okręg	2	śląd osadniczy	neolit
72	99-64	67	Okręg	3	śląd osadniczy	epoka kamienia
73	98-64	6	Ujście Jezuićkie	4	punkt osadniczy	pradzieje
74	98-64	7	Ujście Jezuićkie	5	osady	pradzieje, okres laterński, późny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
75	98-64	8	Ujście Jezuićkie	6	punkty osadnicze	epoka kamienia, pradzieje, okres wpływów rzymskich
76	99-64	61	Ujście Jezuićkie	1	śląd osadniczy	epoka kamienia
77	99-64	62	Ujście Jezuićkie	2	śląd osadniczy	neolit
78	99-64	63	Ujście Jezuićkie	3	ślady osadnicze	późny okres rzymski (kultura przeworska)
79	98-65	8	Wola Gręboszowska	1	śląd osadniczy	epoka kamienia
80	98-65	9	Wola Gręboszowska	2	śląd osadniczy	epoka kamienia
81	98-65	10	Wola Gręboszowska	3	śląd osadniczy	prahistoria
82	98-65	11	Wola Gręboszowska	4	śląd osadniczy	epoka kamienia

83	98-65	12	Wola Gręboszowska	5	osada	prahistoria
84	98-64	35	Wola Gręboszowska	6	punkt osadniczy	epoka kamienia
85	98-64	36	Wola Gręboszowska	7	osada	późne średniowiecze
86	98-64	37	Wola Gręboszowska	8	punkt osadniczy	neolit
87	98-64	38	Wola Gręboszowska	9	punkt osadniczy	epoka kamienia
88	99-65	2	Wola Żelichowska	2	śląd osadniczy	prahistoria
89	99-65	3	Wola Żelichowska	3	śląd osadniczy	neolit?
90	99-65	4	Wola Żelichowska	4	śląd osadniczy	epoka kamienia
91	98-65	26	Wola Żelichowska	5	śląd osadniczy	neolit
92	98-65	27	Wola Żelichowska	6	ślady osadnicze	prahistoria, wczesne średniowiecze
93	98-65	28	Wola Żelichowska	7	ślady osadnicze	późne średniowiecze, prahistoria
94	98-65	29	Wola Żelichowska	8	śląd osadniczy	późny okres rzymski (kultura przeworska)
95	98-65	30	Wola Żelichowska	9	osada	okres rzymski (kultura przeworska)
96	99-64	102	Wola Żelichowska	1	osady	wczesne średniowiecze; nowożytność
97	99-65	5	Żelichów	10	ślady osadnicze	epoka kamienia, prahistoria
98	99-65	6	Żelichów	11	śląd osadniczy	epoka kamienia
99	99-65	7	Żelichów	12	osady, śląd osadniczy	prahistoria, kultura łużycka, kultura przeworska, okres wpływów rzymskich, średniowiecze
100	99-65	8	Żelichów	13	śląd osadniczy, osada	kultura przeworska, późny OWR, późne średniowiecze
101	99-65	9	Żelichów	14	osady	prahistoria, średniowiecze, nowożytność
102	99-65	10	Żelichów	15	osada	późne średniowiecze
103	99-65	11	Żelichów	16	śląd osadniczy	późne średniowiecze
104	99-65	12	Żelichów	17	osada	średniowiecze

105	99-65	13	Żelichów	18	osada	średniowiecze
106	99-65	14	Żelichów	19	śląd osadniczy, osada	neolit, późny okres wpływów rzymskich
107	99-65	15	Żelichów	20	śląd osadniczy	prahistoria
108	99-65	23	Żelichów	21	śląd osadniczy	średniowiecze
109	99-65	24	Żelichów	22	osady	późny okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze
110	99-65	57	Żelichów	23	śląd osadniczy	późne średniowiecze
111	99-65	58	Żelichów	24	śląd osadniczy	epoka żelaza
112	99-64	87	Żelichów	1	osada	średniowiecze
113	99-64	88	Żelichów	2	śląd osadniczy, osady	prahistoria, wczesne średniowiecze, nowożytność
114	99-64	95	Żelichów	3	śląd osadniczy	prahistoria
115	99-64	96	Żelichów	4	śląd osadniczy, osada	prahistoria, wczesne średniowiecze (IX-X wiek)
116	99-64	97	Żelichów	5	osady, śląd osadniczy	halsztat (kultura łużycka); okres wpływów rzymskich (kultura przeworska); nowożytność
117	99-64	98	Żelichów	6	osada, śląd osadniczy	prahistoria, nowożytność
118	99-64	99	Żelichów	7	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze
119	99-64	100	Żelichów	8	śląd osadniczy, osada	prahistoria, średniowiecze
120	99-64	101	Żelichów	9	śląd osadniczy	wczesne średniowiecze
121	99-64	103	Żelichów	25	osada	wczesna epoka żelaza (kultura łużycka)

W trakcie realizacji inwestycji i stwierdzenia jej kolizji ze stanowiskiem archeologicznym mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), w którym nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych w przypadku przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, których rodzaj i zakres określa WKZ w drodze decyzji.

W granicach i w strefie ochrony stanowiska archeologicznego uzgodnieniu z WKZ podlegają projekty miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu

publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego, natomiast zaopiniowaniu przez WKZ podlegają projekty studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

W momencie przypadkowego odkrycia zabytku archeologicznego należy zawiadomić o tym fakcie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub właściwego wójta, prezydenta lub burmistrza.

Dziedzictwo niematerialne

Gwara ludowa z terenu gminy Gręboszów należy do dialektu małopolskiego, który wykształcił się w skupisku etniczno-językowym plemienia Wiślan w dorzeczu górnej Wisły między Pogórzem Karpackim, Górami Świętokrzyskimi i Puszcą Sandomierską. Dialekt ten znacznie poszerzył swój zasięg terytorialny na skutek migracji. Co ciekawe to właśnie dialekt małopolski wpłynął znacznie na ukształtowanie się polskiego języka literackiego od przełomu XIV/XV wieku. Obecnie gwara regionalna jest pielęgnowana, również na terenie gminy Gręboszów.

W ujęciu etnograficznym gmina Gręboszów należy do regionu Krakowiaków Wschodnich. Męski strój ludowy Krakowiaków Wschodnich to biała lniana koszula, proste spodnie z płótna lnianego w pionowe, najczęściej biało-czerwone paski, pas, buty, kaftan bez rękawów lub z rękawami, sukmana i rogatywka. Ubiór kobiety charakteryzował się wielością odmian i wariantów. Inaczej ubierano się w okolicach Pińczowa, Skalmierza, Miechowa, Brzeska czy Dąbrowy Tarnowskiej. Ubiór składał się następujących elementów: chusta czepcowa (dla mężatki) lub chustka, koszula oraz często stanowiąca jej uzupełnienie oddzielna kryzka, spódnice wierzchnia i spodnia (fartuchy), zapaska, gorset, kaftan (katana), obuwie i korale.

Ubiór chłopski spod Dąbrowy Tarnowskiej (www.strojeludowe.net)

Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Gręboszowskiej (fot. <http://gck.greboszow.pl>)

Na terenie gminy działa Gminne Centrum Kultury i Czytelnictwa im. Jakuba Bojki, które swoje zadania publiczne wykonuje poprzez „rozpoznawanie, rozbudzenie zainteresowań i potrzeb kulturalnych środowiska, tworzenie warunków rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, kształtowanie wzorów aktywnego uczestnictwa w kulturze, gromadzenie, dokumentowanie, ochronę i udostępnianie dóbr kultury, edukację kulturalną oraz popularyzację wiedzy, sztuki i książki, upowszechnianie czytelnictwa, promocję Gminy Gręboszów, kultywowanie lokalnych tradycji, organizowanie imprez rekreacyjno-sportowych i rozrywkowych” itp. W ramach GCK działa Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Gręboszowskiej, Zespół Impresjon, Kafejka Internetowa. Przez cały rok organizowane są pokazy, konkursy i koncerty, festyny, turnieje a nawet wakacyjne kino plenerowe. Co roku organizowany jest konkurs na najładniejszą palmę Wielkanocą. Gmina bierze również udział w zewnętrznych konkursach.

W 2020 roku zostały wydane dwie publikacje dotyczące promocji gminy: „Perły Gminy Gręboszów” oraz „Gmina Gręboszów. Wczoraj i dziś”. W GCK redagowana jest „Gazeta Gręboszowska”.

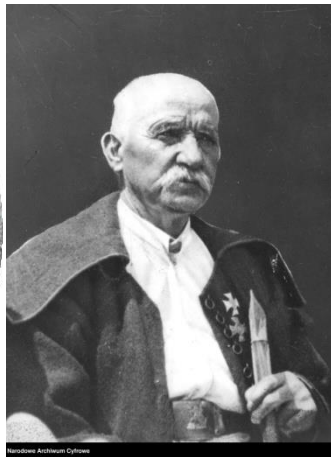
Dla zachowania dziedzictwa kulturowego i pamięci historycznej istotne są także inne działania podejmowane przez Gminę, jak chociażby umieszczanie pamiątkowych zawieszek na pomnikach.

Pamiątkowa tabliczka na Pomniku Grunwaldzkim w Gręboszowie

Do najznamienitszych postaci związanymi z Gręboszowem należą między innymi: Józef Bonawentura Załuski, Jakub Bojko, mjr Henryk Sucharski, Stefania Łącka i inni.

Józef Bonawentura Załuski (1787 – 1866) - uczestnik w kampaniach napoleońskich 1808-1811 i 1812-1814 oraz powstania listopadowego 1830-1831, w którym był dowódcą dywizji i szefem powstańczego wywiadu. Brał udział w bitwie pod Ostrołęką 26 V 1831. Podczas Wiosny Ludów 1848 uczestnik powstania we Lwowie, gdzie został komendantem Gwardii Narodowej. Autor pamiętników z okresu napoleońskiego oraz z czasów powstania listopadowego. Właściciel dóbr gręboszowskich i Siedliszowic (które opisuje w swoich wspomnieniach), fundator nawy południowej kościoła parafialnego. Został pochowany w Gręboszowie, gdzie ma niezwykle nagrobek w formie sarkofagu, na którym znajduje się postać generała, wykonany przez krakowskiego rzeźbiarza Michała Korpała.

Józef Bonawentura Załuski Jakub Bojko

<http://napoleon.org.pl/polska/zaluski> (www.nac.gov.pl)

Jakub Bojko (1857-1943) – polski działacz, pisarz, publicysta. Od 1877 do 1890 roku był nauczycielem w wiejskiej szkole. Pisał wiersze i opowiadania, publikowane w czasopismach: „Chata”, „Wieniec”, „Pszczółka”, „Przyjaciel Ludu”. Od 1896 był członkiem korespondentem Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu. W Gręboszowie był prezesem Towarzystwa Zaliczkowego i koła im. Tadeusza Kościuszki Towarzystwa Szkoły Ludowej. Poseł do sejmiku Krajowego we Lwowie, poseł na sejm i senator w II RP, jeden z organizatorów PSL „Piast”. Urodził się i zmarł w Gręboszowie. Jest autorem niezwykle ciekawej książeczki wydanej we Lwowie w 1911 roku pt. „Okruszyny z Gremboszowa”, w której opisuje topografię i dzieje Gręboszowa, parafii, tradycje jego mieszkańców.

Stefania Łącka (1914-1946) – nauczycielka, działaczka katolicka, więzień KL Auschwitz. Urodziła się w Woli Żelichowskiej. Przed II wojną światową należała do harcerstwa i Sodalicji Mariańskiej, była autorką artykułów do tygodnika „Nasza Sprawa” i „Króluj nam Chryste”. W czasie wojny pracowała w konspiracji drukując gazetki i ulotki. Aresztowana przez gestapo przebywała w więzieniu w Tarnowie, a następnie w obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu. Obecnie prowadzony jest jej proces beatyfikacyjny.

Stefania Łacka – zdjęcie nagrobkowe na porcelanie

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Najwyższą formą ochrony czyli wpisem do rejestru zabytków objętych jest 6 obiektów z terenu gminy Gręboszów.

Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego:

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Borusowa	kaplica mszalna pw. Opieki NMP (wraz z drzewostanem)	1860 rok	Rejestr Zabytków: A-1305/M z dnia 09.08.2012 r.
2	Borusowa	park dworski	XIX/XX wiek	Rejestr Zabytków A-284/M z dnia 22.10.1986 r.
3	Gręboszów	cmentarz rzymskokatolicki wraz z drzewostanem	ok. 1850 rok	Rejestr Zabytków A-328 z dnia 18.12.1989 r.
4	Gręboszów	kościół parafialny p.w. NMP Wniebowziętej wraz z drzewostanem	1650 rok	Rejestr Zabytków A-280 z dnia 24.06.1986
5	Kozłów	kapliczka słupowa z figurami śś. Jana Nepomucena i Mikołaja	1744 rok	Rejestr zabytków: B-276/M z dnia 30.11.2011
6	Żelichów	kościół parafialny pw. Św. Zygmunta wraz z drzewostanem	1642 rok (przeniesiony z Pleśnej)	Rejestr Zabytków A-331 z dnia 06.12.1971 r.

Objęcie wyżej wymienionych zabytków formą ochrony jakim jest wpis do rejestru zabytków ma swoje konsekwencje w postaci konieczności należytego sprawowania nad nim opieki. Właściciel lub posiadacz ma obowiązek zapewnienia warunków, między innymi, naukowego badania i dokumentowania zabytków, prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia zabytku, utrzymania zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie, upowszechniania wiedzy o zabytku (art. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Właściciel lub posiadacz ma obowiązek zawiadomić WKZ w przypadku zniszczenia, zagubienia, kradzieży, zagrożeniu zabytku, miejsca przechowywania, zmianach dotyczących właściciela lub posiadacza zabytku (art. 28 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W przypadku prowadzonych robót budowlanych, prac restauracyjnych, konserwatorskich, prac

archeologicznych itp. przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie WKZ (art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Art. 38, 39 i 40 wspomnianej ustawy określa sposób kontroli zabytku wpisanego do rejestru zabytków przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W przypadku stanowisk archeologicznych oraz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków mają zastosowanie przepisy art. 31 i 32, w których nałożony jest obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych jeśli nastąpi przekształcenie lub zniszczenie zabytku archeologicznego (w trakcie realizacji inwestycji), których rodzaj i zakres określa WKZ w drodze decyzji. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków może zwrócić się do ministra kultury lub wojewódzkiego konserwatora zabytków o udzielenie dotacji na sfinansowanie prac restauratorskich i konserwatorskich (art. 74) w wysokości 50% lub 100% jeśli obiekt posiada wyjątkową wartość historyczną (art. 78). Dodatkowo dotacji mogą udzielać organy samorządu: gminy, powiatu i województwa (art. 81).

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

W 2017 roku do GEZ Gminy Gręboszów wpisano 74 obiekty nieruchome i 117 obiektów archeologicznych. W 2018 roku Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura w Tarnowie, założył dodatkowe karty ewidencyjne zabytku nieruchomego, niewpisanego do rejestru zabytków obiektów z terenu gminy Gręboszów. W trakcie aktualizacji GEZ gminy Gręboszów dokonano kwerendy archiwalnej oraz weryfikacji ich istnienia w terenie. Niestety dwa domy wpisane do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków w 2018 roku zostały rozebrane. Jest to **dom nr 55 w Ujściu Jezuckim** oraz **dom nr 74 w Woli Żelichowskiej**.

Cztery obiekty, które dotychczas znajdowały się w GEZ nie istnieje lub utraciło wartości zabytkowe:

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	uwagi
1	Biskupice	dom nr 10	pocz. XX wieku	obiekt po modernizacji, utracił wartości zabytkowe
2	Gręboszów	obora w zagrodzie nr 8	1916 rok	obiekt nie istnieje
3	Gręboszów	dom nr 8	1916 rok	obiekt nie istnieje
4	Żelichów	dom nr 12	ok. 1950 rok	obiekt nie istnieje

W 2022 roku sporządzono nowe karty adresowe Gminnej Ewidencji Zabytków (zgodnie z nowym wzorem karty adresowej, wprowadzonym w 2019 roku), które obejmują obecnie 108 zabytków architektury, budownictwa, elementów krajobrazu kulturowego Gminy Gręboszów oraz 121 stanowisk archeologicznych. Gminna Ewidencja Zabytków została pozytywnie zaopiniowana przez MWKZ, Delegatura w Tarnowie pismem z dnia 29.11.2022 (DT-V.5133.33.2022.EB.TS) oraz przyjęta zarządzeniem nr 322/2022 Wójta Gminy Gręboszów z dn. 6 grudnia 2022 r.

Najliczniejszą grupę obiektów zabytkowych stanowią drewniane domy, kapliczki i figury przydrożne, mniej liczne obiekty kościelne i cmentarze oraz zespoły dworskie.

Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków:

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Bieniaszowice	dom nr 27	ok. 1920 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
2	Bieniaszowice	dom nr 35	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
3	Bieniaszowice	dom nr 49	1918 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
4	Bieniaszowice	figura przydrożna – Serce Pana Jezusa	1898 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
5	Biskupice	dom nr 26	ok. 1920 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
6	Biskupice	dom nr 52	ok. 1920 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
7	Biskupice	kapliczka domkowa pw. Matki Bożej Królowej Różańca	2 poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
8	Borusowa	zespół dawnej zabudowy dworskiej	XIX – XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
9	Borusowa	dwór w zespole dawnej zabudowy dworskiej	1908-1909 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
10	Borusowa	figura MB Różańcowej w zespole dawnej zabudowy dworskiej	1908 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
11	Borusowa	figura przydrożna – Chrystus Frasobliwy	1860 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
12	Borusowa	figura przydrożna – Krzyż	1761 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
13	Borusowa	figura przydrożna – Krzyż	1842 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
14	Borusowa	kaplica mszalna pw. Opieki NMP (wraz z drzewostanem)	1860 rok	Rejestr Zabytków: A-1305/M z dnia 09.08.2012 r.
15	Borusowa	park dworski	XIX/XX wiek	Rejestr Zabytków A-284/M z dnia 22.10.1986 r.
16	Borusowa	rządcówka w zespole dawnej zabudowy dworskiej	II połowa XIX wieku i XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
17	Borusowa	stajnia I	pocz. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
18	Borusowa	stajnia II	1922 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

19	Borusowa	stodoła I	1925 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
20	Borusowa	stodoła II	1921 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
21	Gręboszów	bramka wschodnia w ogrodzeniu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	XVII wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
22	Gręboszów	bramka zachodnia w ogrodzeniu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
23	Gręboszów	budynek bractwa św. Anny	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
24	Gręboszów	cmentarz rzymskokatolicki wraz z drzewostanem	ok. 1850 rok	Rejestr Zabytków A-328 z dnia 18.12.1989 r.
25	Gręboszów	cmentarz wojenny nr250	I poł. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
26	Gręboszów	dom nr 101	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
27	Gręboszów	dom nr 121	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
28	Gręboszów	dom nr 14	1930 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
29	Gręboszów	dom nr16	ok. 1930 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
30	Gręboszów	dom nr 17	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
31	Gręboszów	dom nr 30	XIX/XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
32	Gręboszów	dom nr 53	1918 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
33	Gręboszów	dom nr 61	lata 20 –te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
34	Gręboszów	dom nr 82	lata 20 –te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
35	Gręboszów	dom nr 9	1925 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

36	Gręboszów	dom nr 95	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
37	Gręboszów	dwór	k. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
38	Gręboszów	figura przydrożna - krzyż	1795 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
39	Gręboszów	figura przydrożna MB Różańcowej	1887 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
40	Gręboszów	figura przydrożna ŚW. Anny	II poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
41	Gręboszów	figura przydrożna ŚW. Jana Nepomucena	1761 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
42	Gręboszów	grobowiec rodziny Janota Bzowskich	I poł. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
43	Gręboszów	kapliczka południowa w ogrodzeniu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	II poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
44	Gręboszów	kapliczka północna w ogrodzeniu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	II poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
45	Gręboszów	kapliczka wschodnia w ogrodzeniu kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	II poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
46	Gręboszów	kościół parafialny p.w. NMP Wniebowziętej wraz z drzewostanem	1650 rok	Rejestr Zabytków A-280 z dnia 24.06.1986
47	Gręboszów	krzyż przydrożny	1933 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
48	Gręboszów	nagrobek Anny Kisielewskiej	1864 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
49	Gręboszów	nagrobek Franciszka Zaroda (wójta Woli Żelichowskiej)	ok. 1912 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
50	Gręboszów	nagrobek Katarzyny Andryszkiewicz	1891 rok (?)	Gminna Ewidencja Zabytków
51	Gręboszów	nagrobek Stefanii Dutkiewiczowej	1906 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
52	Gręboszów	obelisk (figura z Grupą Ukrzyżowania)	1760 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
53	Gręboszów	obelisk z krzyżem	1759 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

54	Gręboszów	pomnik Grunwaldzki	1910 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
55	Gręboszów	stajnia w dawnym zespole dworskim	1914 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
56	Gręboszów	stajnia w zagrodzie nr 53	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
57	Karsy	figura NMP Niepokalanie Poczętej	1908 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
58	Karsy	figura przydrożna – Serce Pana Jezusa	1911 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
59	Karsy	figura przydrożna MB z Dzieciątkiem	XIX/XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
60	Karsy	krzyż przydrożny	1867 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
61	Karsy	krzyż przydrożny	II poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
62	Kozłów	figura przydrożna – Serce NMP	1898 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
63	Kozłów	figura przydrożna św. Józefa z Dzieciątkiem	1991 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
64	Kozłów	kapliczka słupowa z figurami śś. Jana Nepomucena i Mikołaja	1744 rok	Rejestr zabytków: B-276/M z dnia 30.11.2011
65	Kozłów	kapliczka z Wizerunkiem Ukrzyżowanego	XVIII/XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
66	Lubiczko	figura przydrożna Krzyż kamienny na kolumnie	I po. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
67	Lubiczko	figura przydrożna MB z Dzieciątkiem	1957 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
68	Lubiczko	figura przydrożna	1912 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
69	Lubiczko	figura przydrożna NMP Niepokalanie Poczęta	1910 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
70	Okręg	dom nr 28	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
71	Ujście Jezuickie	cmentarz wojenny z lat 1914-1915	1914-1915	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
72	Ujście Jezuickie	dom nr 21	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
73	Ujście Jezuickie	dom nr 29a	ok. 1936 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

74	Ujście Jezuickie	dom nr 30	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
75	Ujście Jezuickie	dom nr 41	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
76	Ujście Jezuickie	dom nr 73	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
77	Ujście Jezuickie	dom nr 82	ok. 1926 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
78	Ujście Jezuickie	kapliczka domkowa pw. MB Różańcowej	poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
79	Ujście Jezuickie	pomnik ofiar II wojny światowej	1959 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
80	Wola Gręboszowska	dom nr 47	1935 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
81	Wola Gręboszowska	figura przydrożna Najświętsze Serce Maryi	1913 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
82	Wola Żelichowska	dom nr 38	XIX/XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
83	Wola Żelichowska	dom nr 93	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
84	Wola Żelichowska	figura przydrożna NMP Niepokalanie Poczętej	1913 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
85	Wola Żelichowska	figura przydrożna NSJ	1947 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
86	Wola Żelichowska	kapliczka domkowa pw. NMP	1894 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
87	Wola Żelichowska	maneż	po 1928 roku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
88	Wola Żelichowska	obelisk poległych w czasie I wojny światowej	1928 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
89	Wola Żelichowska	obora w zagrodzie nr 93	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
90	Wola Żelichowska	zagroda nr 92	XIX/XX wiek	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
91	Zapasternicze	dom nr 17	lata 20-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
92	Zapasternicze	dom nr 19	lata 20-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

93	Zapasternicze	krzyż przydrożny	1938 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
94	Zawierzbie	dom nr 13	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
95	Zawierzbie	krzyż przydrożny z grupą Ukrzyżowania	II poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
96	Żelichów	dom nr 29	lata 20-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
97	Żelichów	dom nr 31	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
98	Żelichów	dom nr 37	1902 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
99	Żelichów	dom nr 44	1918 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
100	Żelichów	dom nr 60	1920 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
101	Żelichów	dom nr 67	1920 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
102	Żelichów	figura przydrożna Najświętszego Serca Jezusa	1975 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
103	Żelichów	figura przydrożna NMP Królowej Różańca	1911 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
104	Żelichów	kościół parafialny pw. Św. Zygmunta wraz z drzewostanem	1642 rok (przeniesiony z Pleśnej)	Rejestr Zabytków A-331 z dnia 06.12.1971 r.
105	Żelichów	pomnik poległych w czasie I wojny światowej	1931 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
106	Żelichów	stajnia w zagrodzie nr 31	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
107	Borusowa	cmentarz parafialny	II poł. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
108	Żelichów	cmentarz rzymskokatolicki	1937 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

Gmina Gręboszów posiada tytuł prawny do poniżej wymienionych zabytków:

I.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Biskupice	kapliczka domkowa pw. Matki Bożej Królowej Różańca	2 poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
2	Borusowa	figura przydrożna – Krzyż	1842 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
3	Borusowa	figura przydrożna – Chrystus Frasobliwy	1860 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

4	Borusowa	kaplica mszalna pw. Opieki NMP (wraz z drzewostanem)	1860 rok	Rejestr Zabytków: A-1305/M z dnia 09.08.2012 r.
5	Gręboszów	budynek bractwa św. Anny	pocz. XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
6	Gręboszów	figura przydrożna ŚW. Jana Nepomucena	1761 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
7	Lubiczko	figura przydrożna Krzyż kamienny na kolumnie	I po. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
8	Ujście Jezuickie	cmentarz wojenny z lat 1914-1915	1914-1915	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
9	Wola Żelichowska	figura przydrożna NMP Niepokalanie Poczętej	1913 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

Istotną informacją jest, że w przypadku obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków, **pozwolenie na budowę lub rozbiórkę** wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (art. 39 Prawa budowlanego).

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie najważniejszymi zabytkami w gminie Gręboszów są zabytki rejestrowe, do których należą zespoły kościelne w Gręboszowie, Żelichowie oraz kaplica mszalna Borusowej, park i zabudowania dworskie w Borusowej, a także niezwykle cenny cmentarz parafialny w Gręboszowie. Oprócz zabytków wpisanych do rejestru oraz ewidencji wojewódzkiej, należy wskazać również takie zabytki, które mają szczególne znaczenie dla społeczności lokalnej poprzez wyjątkowy związek z jej historią: cmentarze wojenne, groby, pomniki i obeliski.

Równie cenne są kapliczki oddające w Opiekę Bożą pojedyncze rodziny czy całe społeczności poszczególnych wsi.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Najlepiej zachowanymi i zadbanymi obiektami na terenie gminy Gręboszów jest kościół parafialny w Gręboszowie i Żelichowie, cmentarz parafialny oraz cmentarze wojenne w Gręboszowie i Ujściu Jezuickim, pomniki oraz kapliczki i figury przydrożne. Najgorzej zachowane są, chociaż nie jest to regułą, drewniane domy. Istnieją domy, które są w odpowiedni sposób zabezpieczone i zadbane. Mogą one służyć za wzór do odnowienia tego typu obiektów. Jest to szczególnie ważne dla zachowania krajobrazu kulturowego w miejscowości Gręboszów.

W latach 2018-2022 Gmina Gręboszów zabezpieczyła w budżecie gminy dotacje na remont zabytków wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością gminy w kwocie 60 tysięcy zł, tj. na renowację polichromii nawy głównej i marmurowego portalu głównego w kościele pw. WNMP w Gręboszowie. Z budżetu gminy finansowana była renowacja zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków należących do gminy: kaplicy pw. Opieki NMP w Borusowej oraz utrzymanie cmentarza wojennego w Ujściu Jezuickim na łączną kwotę 35 576,34 zł. Całkowity koszt prac renowacyjnych łącznie z pozyskanymi środkami zewnętrznymi wyniósł 105 576,34 zł. Dokładny rozkład środków finansowych przeznaczonych na remonty zabytków przedstawiają poniższe tabele. Tym samym Gmina Gręboszów spełniła warunki

programu opieki nad zabytkami na lata 2018-2021 w ramach priorytetu I, kierunek 1: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania. Uzupełniono GEZ o 36 obiektów zabytkowych (priorytet II, kierunek 2 - Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy), ukazało się także kilka publikacji promujących gminę, zabytki, tradycje kulturowe i znane osoby z terenu gminy (priorytet III kierunek 2 - Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym).

Środki wydane na remont zabytków będących w posiadaniu gminy Gręboszów:

Lokalizacja zabytku	Rodzaj wykonywanych prac	Termin wykonanych prac	Wartość wykonanych prac i sposób finansowania
Kaplica pw. Opieki NMP w Borusowej	Opracowanie „Programu prac konserwatorskich i restauratorskich”	2019 r.	7 000,00 zł z budżetu Gminy Gręboszów
Kaplica pw. Opieki NMP w Borusowej	Konserwacja ołtarza w kaplicy mszalnej pw. Opieki NMP w Borusowej etap I	2020 r.	50 360,00 zł 25 000,00 zł – Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie, 15 000,00 zł – Starostwo Powiatowe w Dąbrowie Tarnowskiej, 10 360,00 zł – Gmina Gręboszów
Cmentarz Wojenny nr 251 w Ujściu Jezuickim	Prace związane z montażem tablicy pamiątkowej obok cmentarza oraz niwelacja terenu	2020 r.	576,34 zł z budżetu Gminy Gręboszów
Kaplica pw. Opieki NMP w Borusowej	Konserwacja ołtarza w kaplicy mszalnej pw. Opieki NMP w Borusowej etap II	2021 r.	47 640,00 zł 20 000,00 zł – Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie, 10 000,00 zł – Starostwo Powiatowe w Dąbrowie Tarnowskiej, 17 640,00 – Gmina Gręboszów

Wśród zabytków będących własnością Gminy Gręboszów w latach ubiegłych została odremontowana figura przydrożna św. Jana Nepomucena oraz figura Chrystusa Frasobliwego w Borusowej.

Najpilniejszych prac renowacyjnych potrzebuje krzyż kamienny na kolumnie w Lubiczku, krzyż w Borusowej z 1762 roku, a w dalszej kolejności kapliczka domkowa Biskupicach oraz figura przydrożna NMP Niepokalanie Poczętej w Woli Żelichowskiej. Również budynek bractwa św. Anny potrzebuje pilnego remontu.

Dotacje na remont zabytków niebędących własnością gminy:

Lokalizacja zabytku	Rodzaj wykonywanych prac	Termin wykonanych prac	Wartość wykonanych prac i sposób finansowania
Kościół pw. WNMP w Gręboszowie	Prace konserwatorskie przy polichromii sklepienia nawy głównej w kościele pw. WNMP w Gręboszowie	2021 r.	30 000,00 zł z budżetu Gminy Gręboszów
Kościół pw. WNMP w Gręboszowie	Prace konserwatorskie przy marmurowym portalu głównym w kościele parafialnym pw. WNMP w Gręboszowie.	2022 r.	30 000,00 zł z budżetu Gminy Gręboszów

Ogólnie stan zachowania zabytków w gminie Gręboszów ocenia się na bardzo dobry.

Mocne strony – potencjał

- aktualizowana na bieżąco gminna ewidencja zabytków
- atrakcyjne turystycznie położenie, w pobliżu innych miejsc chętnie odwiedzanych, jak malowane domy w Zalipiu, Dąbrowa Tarnowska, Tarnów, Opatowiec, Nowy Korczyn
- walory naturalne – malownicza dolina Wisły i Dunajca, płaskie tereny odpowiednie do rekreacyjnych wycieczek rowerowych
- zespoły parafialne wpisane do rejestru zabytków (Gręboszów, Żelichów)
- bogactwo miejsc i tradycji historycznych oraz kulturowych
- prężnie działające Gminne Centrum Kultury i Czytelnictwa
- działalność stowarzyszeń i KGW
- „dobry klimat” dla ochrony i poprawy stanu obiektów zabytkowych i historycznie i kulturowo ważnych, zarówno ze strony władz gminy jak i mieszkańców
- właściwe wykorzystywanie środków UE na cele związane z odnową obiektów zabytkowych
- możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych na prace dotyczące zabytków
- współpraca samorządu z właścicielami obiektów zabytkowych
- duże zasoby działalności twórców ludowych: kapele ludowe, zespoły śpiewacze, chóry i in.
- bogato reprezentowana tradycja kulinarna regionu, sztuka ludowa, rękodzieło, malarstwo, rzeźba, muzyka
- promocja gminy w postaci wydawania broszur, folderów i monografii dotyczących gminy
- serdeczni, otwarci mieszkańcy.

Słabe strony - problemy

- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów
- tereny zagrożone powodzią.
- słabo rozwinięta baza usługowo rekreacyjna dla odwiedzających gminę turystów.

Szanse

- rozwój turystyki kulturowej m.in. przez tworzenie tematycznych szlaków turystycznych bazujących na dziedzictwie kulturowym i historii (tradycje legionowe, zabytkowe kapliczki, zabytki architektury drewnianej i murowanej, miejsca pamięci związane z obiema wojnami światowymi)
- praca nad podniesieniem znaczenia tożsamości lokalnej, budowanie „małej ojczyzny”, popularyzacja regionalnych tradycji, obrzędów ludowych
- popularyzacja tradycyjnego drewnianego budownictwa regionalnego wraz z promocją budownictwa nowoczesnego bazującego na tradycyjnym
- wykreowanie nowych, atrakcyjnych „produktów” turystycznych na bazie dziedzictwa lokalnego
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców gminy w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe
- wzrost popularności turystyki weekendowej
- rozwój agroturystyki i rolnictwa ekologicznego.

Zagrożenia

- niska świadomość społeczna w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego mogąca mieć wpływ na stan jego zachowania
- brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy
- trudności w egzekwowaniu przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków
- postępująca degradacja niektórych zabytków
- zanikanie dawnych form budownictwa i układów ruralistycznych (rozbiórka starych domów drewnianych i budynków gospodarczych, brak remontów itp.)
- niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych.

7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gręboszów na lata 2022 – 2025 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy. Starania, które będą prowadzić do jego realizacji powinny służyć budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej, utrzymaniu ładu przestrzennego oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby osiągnięcie tego celu było możliwe należy określić główne kierunki działań oraz zadania priorytetowe w realizacji. W miarę ich wypełniania, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Priorytetami, zadaniami i kierunkami działań programu opieki są:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1/ Dofinansowanie prac restauratorsko – konserwatorskich przy obiektach niebędących własnością gminy na podstawie stosownej uchwały dotyczącej udzielania dotacji (zgodnie z art. 81 ust. 1 i 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

	<p>zabytkami) np. prace renowacyjne przy kościele parafialnym w Gręboszowie i Żelichowie,</p> <p>2/ Renowacja zabytków będących własnością gminy: figura przydrożna – krzyż z 1842 roku w Borusowej, figura przydrożna – krzyż z połowy XIX wieku w Lubiczku,</p> <p>3/ remont domu Bractwa św. Anny w Gręboszowie.</p>
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<p>1/ Określenie, szczególnych z punktu widzenia gminy, kryteriów ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a także przy kształtowaniu środowiska (np. podczas wydawania decyzji o warunkach zabudowy czy przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego),</p> <p>2/ Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków w strategii rozwoju gminy.</p>
Ochrona historycznie ukształtowanych układów ruralistycznych	<p>1/ Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, – wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, – wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk.
Podjęmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków w odbiorze publicznym	<p>1/ Współpraca z właścicielami zabytków w zakresie opracowania projektów konserwacji i rewaloryzacji obiektów zabytkowych oraz pozyskiwania środków na ich prowadzenie ewentualne udostępnianie do zwiedzania,</p> <p>2/ Podtrzymanie tradycji regionalnej zabudowy i architektury poprzez opracowanie (we współpracy ze specjalistami z Narodowego Instytutu Dziedzictwa lub innej jednostki naukowo-konserwatorskiej) wzornika i katalogu dawnego budownictwa obejmującego również detal architektoniczny jako instrumentu pomocniczego dla architektów i inżynierów w projektowaniu nowej zabudowy nawiązującej do lokalnych wzorców,</p>

	3/ Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy obiektach.
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	1/ Inicjowanie szkoleń dla przedsiębiorców budowlanych, cieśli, stolarzy w zakresie tradycyjnego ciesielstwa i snycerstwa, wspieranie rozwoju ich kompetencji zawodowych i wykorzystywania nabytych umiejętności w ochronie i konserwacji tradycyjnego budownictwa.
Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej	
Kierunki działań	Zadania
Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy	1/ Wspieranie projektów naukowo-konserwatorskich dotyczących dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, w tym badań nad architekturą drewnianą, etnograficznych czy archeologicznych (np. poszukiwanie relikwów zamku/dworu obronnego w Gręboszowie), 2/ Dalsze poszerzanie bazy Gminnej Ewidencji Zabytków o nowe obiekty opracowane w ramach badań i dokumentacji dziedzictwa kulturowego gminy.
Poszerzanie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1/ Udostępnianie i aktualizacja informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy, 2/ Utworzenie Izby Regionalnej poświęconej np. Jakubowi Bojce lub Stefanii Łackiej, na ten cel można przeznaczyć pomieszczenia Domu Bractwa Św. Anny, 3/ Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego, 4/ Stworzenie aplikacji prezentującej zabytki gminy.
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	1/ Inicjowanie i organizowanie (np. we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa) szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców i pracowników gminy, 2/ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych dla różnych grup wiekowych, 3/ Dalsze wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,

	<p>4/ Wspieranie organizacji konferencji popularyzatorskich dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy,</p> <p>5/ Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także właściwego, postępowania przy zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.</p> <p>6/ wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej (we współpracy ze specjalistami z instytucji zajmujących się badaniem i ochroną zabytków).</p>
--	--

8. Instrumentarium realizacji GPOnZ

Realizacja Programu powinna odbywać się poprzez współpracę samorządu gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafią, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi a także ośrodkami naukowymi i muzeami.

Kolejną formą realizacji Programu są działania własne władz samorządowych, które można podzielić na:

- prawne – problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powinna być uwzględniona przez władze gminy przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
 - finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
 - programowe – realizacja projektów i programów regionalnych, w tym działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych
- Realizację Programu można podzielić na dwa segmenty – zarządzanie oraz monitoring i ewaluację. Oba elementy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza że oba są warunkiem realizacji programu.

System zarządzania Programem odbywa się na trzech poziomach. Są to:

- Rada Gminy – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich
- Wójt Gminy – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu oraz sporządza sprawozdanie z jego realizacji dla Rady Gminy
- Urząd Gminy wraz ze swoimi jednostkami organizacyjnymi – odpowiada za bieżącą realizację zadań Programu.

Zakłada się, że zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków)

- finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych)
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami)
- społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami)
- kontrolnych (m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego)

9. Zasady oceny realizacji GPOnZ

Właściwy monitoring i wynikająca z niego ocena realizacji Programu powinna się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są:

- bazowanie na przyjętych w gminie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji,
- wykorzystywanie jak największej ilości dostępnych danych i źródeł informacji
- stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników

Zestaw proponowanych mierników dla każdego z priorytetów przedstawia się następująco:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy

1. Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
2. Wartość dofinansowania wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom
3. Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
4. Wartość wsparcia udzielonego z budżetu gminy dla właścicieli prywatnych i organizacji pozarządowych na realizację Programu
5. Liczba wdrożonych dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy
6. Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
7. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
8. Inne

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

1. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego itp.)
2. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
3. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
4. Liczba opracowanych i wydanych informatorów o zabytkach (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.) lub liczba pobrań aplikacji
5. Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
6. Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej

7. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
8. Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy
9. Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez gminę i związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym
10. Inne

10. Źródła finansowania GPOnZ

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego lub trwałego zarządu. Wiąże się to z prowadzeniem i finansowaniem prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotację można otrzymać składając stosowny wniosek do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego ze względu na miejsce położenia albo przechowywania zabytku. Może ona zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Celem udzielenia może być wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Jeżeli zabytek poddawany pracom konserwatorskim posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania przy zabytku dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Przepis ten stosuje się także w przypadku, gdy w trakcie realizacji działań nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z różnych źródeł. Są to m.in.:

- środki z budżetu gminy Gręboszów
- środki z budżetu samorządu województwa lub powiatu
- środki Funduszu Kościelnego - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji
- środki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- środki dostępne w ramach programów finansowanych z funduszy unijnych

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury Dziedzictwa Narodowego i Sportu, który corocznie ogłasza stosowne konkursy w kilku programach operacyjnych:

Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów oraz postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy
- Promowane jest:
- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez ministra kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Partnerstwo publiczno- prywatne

Istnieją również możliwości finansowania prac przy zabytkach z wykorzystaniem ustawy o partnerstwie publiczno- prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. z 2022 r., poz. 407 i 1079.), która określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa z dnia 21 października 2016 r. o koncesji na roboty budowlane lub usługi (Dz. U. z 2021 r. poz. 541, z 2019 r. poz. 1655 i z 2022 r. poz. 1726) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1710 i z 2020 r. poz. 1517) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno- prywatnej.

Wg ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r. poz. 559, 583, 1005 i 1079) zadania własne gmin obejmują również sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7, pkt. 1, ppkt 9). W celu wykonywania zadań gmina może tworzyć jednostki organizacyjne, a także zawierać umowy z innymi podmiotami, w tym z organizacjami pozarządowymi (art. 9, pkt. 1).

Dotacje Sejmiku Województwa Małopolskiego

W ramach ogłaszanego rokrocznie konkursu „Ochrona Zabytków Małopolski” Sejmik Województwa Małopolskiego, zgodnie z uchwałą Nr XIII/228/11 z dnia 28 października 2011 r., ustanowił zasady udzielania dotacji z budżetu Województwa Małopolskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie

lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze województwa. Dotacje obejmują prace na zabytkach nieruchomych – będących układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, także obronnego i dawnego przemysłu, zabytkowymi cmentarzami i miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne – oraz zabytków ruchomych będących wybitnymi dziełami dawnej sztuki (malarstwa sztalugowego, rzeźby, polichromii), rzemiosła artystycznego, sztuki użytkowej, wytworami techniki charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.

Dla jednostek samorządu terytorialnego proponowany jest jednocześnie drugi konkurs pod nazwą „Kapliczka” dotyczący podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkowych kapliczkach.

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 – Priorytet VII: Kultura (projekt zatwierdzony przez Radę Ministrów)

Celem priorytetu jest wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. Obejmuje on inwestycje w rozwój infrastruktury kultury oraz ochronę dziedzictwa kulturowego w celu wzmocnienia ich potencjału w zakresie oddziaływania na rozwój gospodarczy. Szczególną pieczęą zostaną objęte zabytki UNESCO, Pomniki Historii oraz obiekty posiadające tytuł Znak Dziedzictwa Europejskiego. Działanie obejmuje wsparcie obiektów, w których w wyniku realizacji projektu prowadzona będzie działalność kulturalna i które mają potencjał do rozwoju turystyki kulturowej. Poprzez realizację inwestycji związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (w tym zabytków ruchomych), zwiększy się ich atrakcyjność dla odbiorców. Priorytet uwzględnia również wspieranie rozwoju infrastruktury wspierającej ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Ma on ponadto za zadanie zwiększyć atrakcyjność i konkurencyjność regionów poprzez wykorzystanie unikalnego zasobu jakim jest dziedzictwo kulturowe, w celu przyciągnięcia turystów krajowych i zagranicznych.

Środki z funduszu mogą wykorzystywać jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe.

Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021-2027

Aktualnie zamieszczony w serwisie regionalnego programu województwa małopolskiego projekt programu „Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021-2027” bezpośrednio nie uwzględnia wsparcia na ochronę zabytków w postaci odrębnego priorytetu. Autorzy zwracają jednak uwagę na konieczność podejmowania działań na rzecz ochrony, udostępniania i promocji dziedzictwa kulturowego, dzięki czemu stworzone zostaną warunki dla rozwoju gospodarczego w oparciu o różnorodność kulturową jako czynnik konkurencyjności. Beneficjenci będą mieli możliwość realizacji obowiązków związanych z opieką nad zabytkami przy okazji realizacji zadań z zakresu kultury, energetyki, środowiska czy poprawy jakości usług.

Natomiast w ramach priorytetu 5 „Małopolska infrastruktura społeczna” zaplanowano cel szczegółowy pod nazwą „Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych”. W jego ramach będą realizowane

inwestycje w obszarze kultury i turystyki, przyczyniające się do pobudzania szeroko rozumianego rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym walki z wykluczeniem społecznym oraz rozwojem kapitału społecznego, m.in. poprzez uczestnictwo w kulturze i twórcze wykorzystanie dziedzictwa kulturowego. Dodatkowo, dzięki wykorzystaniu wewnętrznych potencjałów regionu, stworzone zostaną warunki sprzyjające wzrostowi zatrudnienia. Wspierane będą w szczególności następujące rodzaje działań:

- rozwój infrastruktury instytucji kultury, a w tym:
 - budowa, rozbudowa i modernizacja instytucji kultury, w tym ich wyposażenie w nowe technologie wzmacniające ofertę kulturalną oraz zapewnienie warunków technicznych i programowych w zakresie ich dostępności, m.in. dla osób z niepełnosprawnościami, seniorów i rodzin z małymi dziećmi;
 - wsparcie w zakresie dokumentowania, zachowywania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego m.in. poprzez badania terenowe, sporządzanie wywiadów i dokumentacji etnograficznej, upowszechnianie kultury ludowej;
 - w zakresie rozwoju infrastruktury kultury, możliwe będzie również wsparcie obiektów, które mają charakter zabytkowy m.in. poprzez realizację prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, oraz prac zabezpieczających przy zabytkach wraz z ich otoczeniem, umożliwiających zachowanie dotychczasowych funkcji zabytku, a także służących nadaniu im nowych funkcji z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne, edukacyjne czy służące integracji społecznej. Możliwa będzie również konserwacja zabytków ruchomych jako część szerszego projektu infrastrukturalnego;
 - rozwój i udostępnianie szlaków kulturowych.
- rozwój i promocja oferty turystycznej:
 - budowa, rozbudowa i promocja zintegrowanej sieci głównych tras rowerowych VeloMalopolska, przebiegających przez całe województwo i łączących główne jego ośrodki;
 - budowa, rozbudowa i promocja produktów turystycznych, np. turystycznych szlaków tematycznych (odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych regionu), w tym budowa schronisk na szlakach.

Ponadto zaplanowano wsparcie w zakresie dostosowania w szczególności obiektów infrastruktury kultury, obiektów turystycznych oraz szlaków do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (m.in. likwidacja barier architektonicznych). Głównymi odbiorcami wsparcia będą mieszkańcy województwa małopolskiego, turyści oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Tego typu programy są podzielone na trzy kategorie: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia. W przypadku programów współpracy transgranicznej aplikować mogą do nich jednostki z obszarów przylegających do granic państwowych. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży. W ramach programów współpracy transnarodowej mogą współdziałać duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw, natomiast w zakresie współpracy międzyregionalnej wszystkie regiony. Projekty oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki na te programy przeznaczone są przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego - Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Wspierają one działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy, z trzeciej edycji Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program opiera się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym, którego celem jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej; w skład tego działania wchodzi:
 - poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego, w którego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
 - poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego, gdzie możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej
- współpraca kulturalna – celem tego działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy każdorazowo sprawdzać wzory aktualnie obowiązujących dokumentów na stronie programu.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Program ma na celu dofinansowanie lub udzielenie dotacji na realizację zadań inwestycyjnych polegających na pracach konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w ewidencji zabytków. Środki przyznawane są w ramach Polskiego Ładu.

Inne programy

Jednostki samorządu terytorialnego i ich wydziały organizacyjne mogą również korzystać z innych źródeł pozyskiwania środków na opiekę nad zabytkami oraz na wzmacnianie tożsamości lokalnej. Programy o takim profilu proponują np. fundacje, którym patronują duże firmy z kapitałem polskim. Gmina może także wspierać organizacje pozarządowe w pozyskiwaniu takich środków. Przykładowo programy wspierające proponują:

- Fundacja Orlen – Program „Czuwamy! Pamiętamy!”; jego celem jest przywrócenie należnej czci Miejscom Pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a które do tej pory pozostawały w złym stanie technicznym. Wnioskodawcą mogą być:
 - organizacje pozarządowe lub oddziały terenowe organizacji pozarządowej posiadające osobowość prawną lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną (z wyłączeniem spółek prawa handlowego) tj. fundacje, stowarzyszenia, uczniowskie kluby sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej, organizacje społeczno-zawodowe rolników;
 - podmioty niebędące organizacją pozarządową, np. jednostki samorządu terytorialnego lub ich jednostki organizacyjne, szkoły publiczne, przedszkola publiczne;

- kościelne jednostki organizacyjne prowadzące działalność pożytku publicznego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

Wnioskodawcą może być również podmiot wpisany do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, jeśli jest jednocześnie wpisany do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

- Fundacja Łukasiewicza - celem Programu „Rozgrzewamy Polskie Serca” jest wspieranie inicjatyw działających na rzecz integracji lokalnej społeczności wokół kultury, tradycji oraz wydarzeń lub pamięci historycznej. Podejmowane inicjatywy mają budować kapitał społeczny na lokalnym poziomie. Program skierowany jest do organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych, szkół publicznych i przedszkoli publicznych oraz związków wyznaniowych i ich organizacji. Zgłaszane projekty muszą oddziaływać na lokalną społeczność oraz być związane z pielęgnowaniem kultury, tradycji, wydarzenia lub pamięci historycznej.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina będzie wydatkowała środki na realizację zadań z zakresu ochrony zabytków poprzez:

- zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków będących własnością gminy, polegające na renowacji figury przydrożnej – kamiennego krzyża w Lubiczku i krzyża przydrożnego z 1842 roku w kwocie 60 tysięcy zł (w 2023 roku), renowacji kapliczki domkowej pw. MB Królowej Różańca w Biskupicach oraz figury przydrożnej NMP NP w Woli Żelichowskiej w kwocie około 60 tysięcy zł (w latach 2024-2025), a także remoncie Domu Bractwa św. Anny (w kwocie 2 milionów zł) (w latach 2024-2025)
- zadanie inwestycyjne związane z pielęgnacją i rewaloryzacją zieleni zabytkowej przy kaplicy mszalnej pw. Opieki NMP w Borusowej w kwocie około 35 tysięcy (w 2023 roku)
- dofinansowanie lub pomoc w zdobyciu środków na prace restauratorsko – konserwatorskie przy obiektach niebędących własnością gminy
- umieszczenie stosownych zapisów dotyczących ochrony zabytków w strategii rozwoju gminy
- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć lekcyjnych w szkołach na terenie gminy Gręboszów, realizowanie regionalnych i lokalnych projektów związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego, publikację materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w materiałach promocyjnych gminy oraz na stronie internetowej gminy poprzez działalność gminnych instytucji kultury
- wykonywanie opracowań z zakresu lepszego rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego gminy poprzez działalność gminnych stowarzyszeń

Zakres finansowania planowanych przez gminę zadań z zakresu opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa kulturowego realizowanego łącznie z działalnością bibliotek, świetlic i domów kultury, utrzymaniem cmentarzy jest ustalony na 2% corocznie uchwalanego budżetu.

12. Podsumowanie

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gręboszów na lata 2022 – 2025 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona lokalnych wartości kulturowych, jakimi są zabytki, tradycje i krajobraz kulturowy. Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych. Zakłada się, że cele nakreślone w Programie będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz gminy z Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Krakowie (Delegatura w Tarnowie),

jednostkami samorządu terytorialnego oraz innymi organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gręboszów powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy.